

OPINIA

națională

Revistă săptămânală de informație, opinie și idei de larg interes național, editată de FUNDAȚIA „ROMÂNIA DE MĂINE”

CULTURA PUTERII

Democrație, educație și participare

Prof.dr. AURELIAN BONDREA

Cu mulți ani în urmă, cam prin anii '50, sociologul american David Riesman, analizând evoluția formelor de dominație și de putere, sesiza anumite discontinuități istorice sau schimbări privind "caracterul social" al omului occidental, al individului, în general, ca participant la viața socială, la autodeterminarea sau evoluția diverselor societăți pe calea modernizării. Tradusă mai târziu în Franța (în anul 1964), sub titlul **Mulțimea solitară (La Foule solitaire)**, cartea sociologului american a pus în dezbaterea analiștilor europeni izvoarele formării omului social, ale integrării sociale și participării la făurirea propriului destin.

Cum sesizează lucrarea comentată de noi în articole anterioare (Jaqueline Russ, **Les théories du pouvoir**), intrând în "labirintul puterii", sociologul american pune în evidență trei tipuri de cauze ale evoluției sociale sau trei căi integrative sociale, și anume: **tradiția, viața interioară** (a individului) și **determinările exterioare** (influența altora). În explicația lui David Riesman, "din ce în ce mai mult, relațiile individului cu lumea exterioară și cu el însuși trec prin intermediul comunica-

țiilor de masă. Astfel, persoanele extro-determinate (cum numește sociologul american influențele din «afara individului») trăiesc (sau asimilează) evenimentele politice traversând un ecran de cuvinte... Toți extro-determinații au în comun faptul că atitudinea individului este orientată de contemporanii săi". În acest context, cum notează Jacqueline Russ, "opiniile individului nu contează deloc, ele se integrează din ce în ce mai mult în seriile de grupuri (grupuri sociale) în care primează judecata altuia, un anumit centru de referință sau de decizie". Chiar dacă o asemenea teză izvora din contextul societății americane, aprecierile sau enunțul ei privesc și contextul democratic european occidental, sistemul democrației pluraliste, în cadrul căruia labirintul puterii apare ca fruct al evoluțiilor economice dar și al devenirii culturale, al sistemelor de influențare și educație care structurează și desemnează împreună "peisajul variat și multiform al puterii",¹) compus dintr-o serie de organisme, structuri, grupuri de influență etc. tot mai prezente în viața socială și politică occidentală în anii '80 - '90, întâlnite - în forme

specifice - în Europa Centrală și de Est, inclusiv în țara noastră. Democrația pluralistă constituie fundalul în contextul căruia se formează, ca urmare a experienței sociale, cultura politică, civică sub influența căreia se află cetățenii, mai mult sau mai puțin participanți la viața social-politică. Din acest punct de vedere, prezintă un real interes recenta publicare în limba română a unei lucrări de referință în domeniu, frecvent utilizată de sociologie, în general, de sociologia politică, în special.

(Continuare în pag. 2)

Viabilitatea unui principiu

CONTROLUL CONSTITUȚIONALITĂȚII LEGILOR

Acad. VASILE GIONEA

III. Președintele țării este garantul independenței naționale, al unității și al integrității teritoriale a țării. El veghează la respectarea Constituției și la buna funcționare a autorităților publice. În acest scop, Președintele exercită funcția de intermediere între puterile statului, precum și între stat și societate (art. 80). Activitatea sa are

continență cu a Camerei Deputaților și a Senatului, deci cu a autorității legislative. Astfel, președintele, după alegere, depune jurământul în fața Camerei Deputaților și a Senatului, întrunite în ședință comună. Președintele poate dizolva Parlamentul dacă acesta nu a acordat votul de încredere pentru formarea Guvernului în termen de 60 de zile de la prima solicitare, după respingerea a cel puțin două solicitări de investitură. Dizolvarea va avea loc numai după consultarea președinților celor două Camere și a liderilor grupurilor parlamentare. Parlamentul nu poate fi dizolvat în ultimele 6 luni ale mandatului Președintelui și nici în timpul stării de asediu, al stării de urgență.

Președintele poate cere popoului să-și exprime voința prin referendum cu privire la probleme de interes național, dar numai după consultarea Parlamentului.

El încheie tratate internaționale în numele României, după ce au fost negociate de Guvern și le supune spre ratificare Parlamentului.

Președintele poate declara, dar numai cu aprobarea prealabilă a Parlamentului, mobilizarea forțelor armate. El poate institui starea de urgență sau de necesitate, solicitând Parlamentului încuviințarea în cel

mult 5 zile de la adoptarea măsurii.

Președintele adresează Parlamentului mesaje cu privire la principalele probleme politice ale națiunii. De asemenea, el poate cere Parlamentului reexaminarea, o singură dată, a legilor primite spre promulgare de la Parlament.

Reexaminând legea, Parlamentul o poate modifica ținând seama de observațiile din mesajul prezidențial sau o poate trimite în forma inițială. În această situație, Președintele trebuie să promulge legea.

IV. Președintele are legături și cu Guvernul pe care îl poate consulta cu privire la probleme urgente și de importanță deosebită (art. 86). El poate lua parte la ședințele Guvernului ori de câte ori se discută probleme de interes național, privind politica externă, apărarea țării, asigurarea ordinii publice, iar la cererea primului-ministru, și în alte situații. Președintele prezidează ședințele Guvernului la care participă.

Președintele acreditează și recheamă reprezentanții diplomați ai României, desființează sau schimbă rangul misiunilor diplomatice, pe baza propunerilor Guvernului.

(Continuare în pag. 2)

*Vezi și **Echilibrul puterilor în stat și contingentele lor în Constituția din 1991**. („Opinia națională” nr. 131-132)

Centrul Cultural Național Mogoșoaia

Pledoarie pentru dicțiune

Acad. ȘTEFAN MILCU

Dicțiunea este o rostire clară și cu un înțeles inteligibil. Ea definește, de altfel, una dintre condițiile de acceptare la Conservatorul de Artă Dramatică. Dar dicțiunea ar trebui să constituie o probă tot atât de riguroasă în procesul învățământului de orice grad.

În formația mea personală am considerat, de îndată ce am devenit asistent universitar, că pronunțarea are un rol hotărâtor în procesul de predare. Mi-am dat cu atât mai bine seama de acest adevăr, cu cât am întâlnit profesori valoroși, cu lecții având un bogat fond de idei, dar a căror dicțiune defectuoasă me răsfărânga asupra receptării mentale, proprii auditoriului. Este evident că aici, vorbind de dicțiune, mă refer nu numai la condițiile oratorice care aparțin anumitor personalități și care se complinesc într-o încărcătură cu o gestică și intonație corespunzătoare obiectivelor urmărite. Nevoia de dicțiune este specifică nu doar marilor oratori, ci și, mai cu seamă, profesorilor de orice categorie didactică.

În Academie am avut posibilitatea să cunosc personalități cu o dicțiune ireproșabilă, dar și colegi care o neglijau total, iar un asemenea defect era amplificat și de prezența microfonului. Îmi amintesc cu plăcere cât de uimitoare erau cuvântările lui George Călinescu, posesor al unei dicțiuni perfecte, colorată cu elemente actoricești și oratorice de reală relevanță.

Am fost preocupat eu însumi de dicțiune, mergând la teatru nu doar pentru conținutul piesei jucate, ci și pentru a urmări dicțiunea fiecărui actor. A fost unică pentru mine rostirea monologului lui Hamlet de către George Vraca.

Aș putea cita și inversul situației, întâlnit în diversitatea vorbită la catedră sau la tribună și în care, prin rostirea lor, cuvintele păreau a nu fi fost gândite înainte de a fi pronunțate. La Facultatea de Medicină din București am avut un ilustru savant care solicita auditoriului un efort deosebit spre a putea fi înțeles.

Modul corect de rostire a cuvintelor implică, în același timp, respectul limbii vorbite, precum și al celor ce ascultă. De altfel, în lumea artistică sau teologică există și un curs de retorică unde este predată arta vorbirii corecte. Povestea cu Demostene care-și perfecționa neconștient dicțiunea este caracteristică și, totodată, emblematică pentru expunerea noastră.

Suplimentul

EDUCAȚIA

pag. 5 - 6

Democrație, educație și participare

(Continuare din pag. 1)

Este vorba despre **Cultura civică** datorată lui Gabriel Almond și Sidney Verba, care, între altele, se ocupă de **proceșele formării și influenței sociale - colective și individuale - a culturii politice.**

În abordarea celor doi analiști americani, "termenul de «cultură politică» se referă la orientările politice specifice atitudinii față de sistemul politic și diferitele sale părți, precum și atitudinii față de rolul binelui în sistem. Vorbim despre o cultură politică exact așa cum putem vorbi despre o cultură economică sau o cultură religioasă. Este un set de orientări față de un set special de obiecte și procese sociale"2).

Evoluția vieții sociale, în sensul așteptărilor cetățenești, al aspirațiilor către o societate democratică reală, funcțională, adică aptă a înlesni participarea activă, dinamică a cetățenilor la viața socială și depășirea coerență, într-un timp mai scurt, a dificultăților tranziției, este strâns legată de o serie de condiții, între care și de nivelul culturii politice. În legătură cu un aspect principial și practic al vieții sociale este de subliniat că, printre altele, rolul culturii politice sau una din funcțiile ei se referă și la contribuția sa în direcția perfecționării și eficientizării

sociale a democrației. De fapt, cum demonstrează și autorii lucrării **Cultura civică**, termenii de **cultură politică și democrație stabilă** pot reflecta, în împrejurări bine determinate și obiectiv evaluate, o anumită realitate socială și politică, o situație concret-istorică existentă într-o țară sau alta.

În ce privește societatea românească, este evident că procesele tranziției, așa cum se răsfrâng ele asupra cetățenilor, au produs și produc anumite stări de spirit, dintre care cele mai evidente, cu urmări negative de necontestat, sunt, pe de o parte, confuziile dintre libertate și bunul plac, iar pe de altă parte, atitudinea administrativ-birocratică a diverselor structuri care vin în contact cu cetățenii. De aici și cerința ca atât funcționarii publici, cât și unele categorii de cetățeni să se afle mai mult în atenția a ceea ce generic se numește sau poate fi "școala participării" sau pedagogia socială a învățării democrației, care nu se instituie automat, în virtutea existenței unor instituții adecvate și proclamării unor principii. Faptul este consemnat de analiști și în cazul țării noastre cu tradiție democratică înaintată. Se poate, astfel, spune că nu întâmplător autorii lucrării citate anterior au ajuns la concluzia că "nu există o formulă simplă pentru dezvoltarea unei culturi politice favorabile menținerii

democrației, iar cum aceasta se realizează într-un timp istoric relativ îndelungat, "cel mai evident substitut al timpului este educația" 3).

De aici și cerința analizei continue, dinamice și critice, a formelor și orientării educației civice, începând cu școala, cu sistemul de învățământ. Datele noastre, - consemnează Almond și Verba - ne-au arătat că educația este factorul determinant cel mai important al formării atitudinilor politice, dar "el este, de asemenea, și cel mai manipulabil".

Autorii americani demonstrează, pornind de la cercetările sociologice comparative întreprinse de ei în cinci țări, că "marele avantaj al educației este că deprinderile, pentru care este nevoie de ani pentru a le dezvolta întâia oară, pot fi transmise mai departe mult mai ușor o dată ce există unii care le posedă" 4).

Ei atrag însă atenția că nu se poate, desigur, generaliza, fiind nevoie de o multitudine de canale pentru a înfăptui socializarea politică, pentru a forma deprinderile participative, competențele civice, încrederea în valorile democratice, aspect care necesită o analiză aparte, inclusiv din perspectiva experienței românești de după 1989.

1. *Jacqueline Russ, Les théories du pouvoir, L.G.F., Paris, 1994, p. 167-169.*

2. *Gabriel A. Almond, Sidney Verba, Cultura civică, C.E.U. - Press, București 1996, p. 43.*

3. *Idem, p. 379.*

4. *Idem, p. 379-380.*

Viabilitatea unui principiu

CONTROLUL CONSTITUȚIONALITĂȚII LEGILOR

(Continuare din pag. 1)

Dacă intervine vacanța funcției de președinte, Guvernul va organiza alegeri pentru un nou Președinte.

Președintele desemnează un candidat pentru funcția de prim-ministru, în urma consultării partidului care are majoritatea în Parlament, ori dacă nu există o asemenea majoritate, a partidelor reprezentate în Parlament.

Primul-ministru și membrii Guvernului depun individual jurământul în fața Președintelui.

Prin urmare, activitatea Președintelui are multiple contingențe cu aceea a Guvernului.

V. Președintele are contingență și cu autoritatea judecătorească. În situația în care Camera Deputaților și Senatul l-ar pune sub acuzare pentru înaltă trădare, el va fi judecat de Curtea Supremă de Justiție.

Am amintit că Președintele nu mește pe judecători și procurori - cu excepția celor stagiați - la propunerea Consiliului Superior al Magistraturii.

VI. La rândul ei, activitatea Curții Constituționale are legături cu activitatea celor două Camere ale Parlamentului, cu a Președintelui țării, cu a instanțelor de judecată și cu a autorității executive. De pildă, trei din judecătorii Curții Constituționale sunt aleși în Camera Deputaților, trei de Senat și ceilalți trei numiți de Președinte.

Curtea Constituțională are contingență cu toate autoritățile de vârf ale statului. Astfel, Președintele României, Guvernul, Curtea Supremă de Justiție, președinții celor două Camere, precum și un număr de cel puțin 50 de deputați sau de cel puțin 25 de senatori o pot sesiza să se pronunțe asupra neconstituționalității legilor înainte ca acestea să fie promulgate. Curtea Constituțională poate fi sesizată de unul din președinții celor două Camere ale Parlamentului, de un grup parlamentar sau de cel puțin 50 de deputați sau de cel puțin 25 de senatori să se pronunțe asupra constituționalității regulamentelor Parlamentului. La sesizarea instanțelor de judecată, Curtea Constituțională hotărăște

asupra excepțiilor ridicate în fața instanțelor privind neconstituționalitatea legilor și a ordonanțelor emise de guvern. Ea veghează la respectarea procedurii pentru alegerea Președintelui României și confirmă rezultatele sufragiului. Constată existența împrejurărilor care justifică interimatul în exercitarea funcției de Președintele României și comunică cele constatate Parlamentului și Guvernului. Dă aviz consultativ pentru propunerea de suspendare din funcție a Președintelui României. Veghează la respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului și confirmă rezultatele acestuia.

Din cele arătate rezultă, în mod clar, că toate autoritățile dintr-un stat democratic desfășoară activități care se intercorează, se întregesc, activități de colaborare în vederea realizării și consolidării statului de drept. Ele au domenii de activitate distincte, bine delimitate, nu se substituie una alteia și nu se suprapun, dar acționează în vederea aceluiași scop de menținere a suveranității și independenței statului, de garantare a drepturilor omului și de asigurare pentru toți cetățenii a unui nivel de trai corespunzător.

În literatura juridică s-a pus problema dacă este sau nu necesar un control al constituționalității legilor.

În secolul trecut, nici la noi, nici în alte țări nu era posibil un control al constituționalității legilor. Explicația trebuie găsită în concepția că legea este expresia voinței generale, concepție care își avea rădăcinile în secolul al XVIII-lea (R. Carré de Malberg, *La loi, expression de la volonté générale*, 1931).

În perioada antebelică, în Franța a existat un control al legalității regulamentelor și al altor acte ale autorității executive. Acest control părea suficient deoarece în tradiția republicană franceză pericolul care putea amenința pe cetățeni în drepturile și libertățile lor nu putea veni decât de la autoritatea executivă și nu de la cea legislativă, compusă din reprezentanți ai națiunii. Cea de a treia Republică Franceză s-a carac-

terizat printr-un regim extrem de liberal și legiuitorul nu a atentat niciodată la libertățile și interesele cetățenilor (Pierre Pactet, *Institutions politiques. Droit constitutionnel*, pag. 79).

Legislația multor țări admitea controlul posterior al constituționalității legilor de către instanța supremă. Deciziile date produceau efecte numai *inter partes* și nu *erga omnes*. Deciziile Curții Constituționale a României în excepțiile de neconstituționalitate produc efecte *erga omnes*.

Majoritatea literaturii juridice, la ora actuală, admite necesitatea controlului anterior al constituționalității legilor (Contra, R. Lacharrière, *Opinion dissidente*, ds. *Pouvoirs*, nr. 13, 1980, pag. 133-150).

S-a susținut, pe bună dreptate, că, dacă nu s-ar admite controlul constituționalității legilor, ar însemna că legiuitorul poate viola Constituția și că aceasta nu ar fi superioară legilor și deci nici obligatorie, ceea ce este de neconceput.

S-a obiectat, totuși, că, într-un sistem politic democratic, legile sunt elaborate de reprezentanții națiunii suverane. Instituirea unui control, încredințat unei autorități, înseamnă că această autoritate controlează voința și un atare sistem nu este cu adevărat democratic.

Constituantul ar trebui să aleagă: ori renunță la supremația Constituției, ori la democrație.

Cu toate acestea, controlul constituționalității legilor nu se găsește într-o poziție antinomică față de democrație. Într-o opinie, democrația are semnificația puterii populului. Adevărată democrație este, în această opinie, democrația directă. Sistemele politice pe care le cunoaștem nu sunt pe deplin democratice. În cel mai bun caz, poporul alege pe reprezentanții puterii executive, neguvernând el însuși. Controlul voinței guvernanților nu este controlul voinței populului.

Într-o altă opinie, democrația reprezentativă este o formă a democrației, dar ea nu se reduce la puterea majorității care nu ar fi decât puterea forței. Ea garantează

COLEGIILE REVISTEI „OPINIA NAȚIONALĂ”

COLEGIUL PENTRU REFORMĂ

ȘI RELANSAREA ECONOMIEI NAȚIONALE

- Acad. Alexandru Bărlădeanu
- Acad. Anghel Rugină
- Acad. N.N. Constantinescu
- Acad. David Davidescu
- Prof.dr. Constantin Ionete
- Prof.dr. Ivanciu Nicolae-Văleanu
- Prof.dr.doc. Alexandru Zafir
- Prof.dr. Mircea Druc
- Prof.dr. Alexandru Albu
- Prof.dr. Mihai Părăluță
- Prof.dr. Gheorghe Zaman
- Prof.dr. Petre Mălcome
- Prof.dr. Mihai Dumitrescu

COLEGIUL PENTRU PROBLEMELE ȘTIINȚEI ȘI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

- Acad. Ștefan Milcu
- Acad. Radu Voinea
- Acad. Ștefan Pascu
- Acad. Ion Coteanu
- Acad. Cristofor Simionescu
- Acad. Ștefan I. Ștefănescu
- Acad. Marius Peculea
- Prof.dr. Liviu Maior
- Prof.dr. Grigore Brâncuș
- Prof.dr. Dan Ghiocel
- Prof.dr. Emil Tocaci
- Prof.dr.doc. Grigore Posea
- Prof.dr. Gheorghe Secară
- Prof.dr. g-ral (rez.) Emil Mihuleac

COLEGIUL PENTRU PROBLEMELE CULTURII ȘI ARTEI

- Acad. Eugen Simion
- Prof.dr. Alexandru Boboc, membru corespondent al Academiei Române
- Radu Beligan
- Grigore Vieru
- Paul Everac
- Dinu Săraru
- Prof.dr. Ion Dodu Bălan
- Prof.dr. Victor Giuleanu
- Dumitru Radu Popescu

COLEGIUL PENTRU IDEEA NAȚIONALĂ ȘI SOCIALĂ ÎN ROMÂNIA

- Prof.dr. Mitropolit Antonie Plămădeală
- Prof.dr. Ioan Scurtu
- Prof.dr.doc. Titu Georgescu

- Prof.dr. Ștefan Lache
- Alexandru Mironov
- Adrian Păunescu
- Prof.dr. Ion Rebedeu
- Prof.dr. Ion Mihail Popescu
- Prof.dr. Gheorghe Cazan
- Prof.dr. Ion Tudosescu
- Prof.dr. Tiberiu Nicola
- Prof.dr. Virgil Constantinescu
- Prof.dr. Mihai Merfea

COLEGIUL PENTRU DOCTRINE POLITICE ȘI PROBLEME ALE RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

- Valentin Lipatti
- Dr. Ion Mitran
- Prof.dr. Florea Dudiță
- Prof.dr. Mircea Nicolăescu
- Prof.dr. Marin Voiculescu
- Ion Mărgineanu
- Dan Lăzărescu
- Prof.dr. Ion Zară
- Prof.dr. Constantin Mecu
- Prof.dr. Marin Nedelea
- Prof.dr. Constantin Vlad
- Dr. Nicolae Ecobescu

COLEGIUL PENTRU PROBLEMELE SĂNĂTĂȚII ȘI PROTECȚIEI SOCIALE

- Acad. Nicolae Cajal
- Acad. Constantin Bălăceanu-Stolnic
- Prof.dr.doc. Iulian Mincu
- Prof.dr.doc. Victor Ciobanu
- Prof.dr. Caius Traian Dragomir
- Prof.dr. Andrei Fircă
- Prof.dr. Dorin Sarafoleanu
- Prof.dr. Ioan Pop D. Popa
- Prof.dr. Nicolae Ursea
- Prof.dr. Ștefan Costea
- Prof.dr. Gheorghe Răboacă

COLEGIUL PENTRU PROBLEMELE JUSTIȚIEI, STATULUI DE DREPT ȘI DEMOCRAȚIEI

- Acad. Ion Filipescu
- Acad. Vasile Gionea
- Prof.dr. Gheorghe Uglean
- Prof.dr. Antonie Iorgovan
- Prof.dr. Adam Popescu
- Prof.dr. Nicolae Popa
- Prof.dr. Andrei Popescu
- Prof.dr. Victor Dan Zlătescu

Director:

Prof.dr. AURELIAN BONDREA

drepturile minorității care nu trebuie oprimată de majoritate. Minoritatea trebuie să dispună de libertatea de a spera că într-o zi va deveni majoritară. Controlul constituționalității legilor ne apare ca un instrument de protecție al minorității. În ceea ce privește controlul, trebuie observat că nu orice lege este, în mod obligatoriu, expresia voinței legiuitorului sau a voinței generale.

Numai în cazul în care legiuitorul a respectat condițiile stabilite de Constituție, el a exprimat voința generală. Dacă, dimpotrivă, el a depășit limitele stabilite prin Con-

stituție, nu ne găsim în prezența voinței generale, ci a unei voințe particulare a legiuitorului și, deci, controlul legii apare deplin justificat devreme ce aceasta nu exprimă voința poporului (Pierre Pactet, *Op.cit.*, pag. 25-89).

Trebuie subliniat faptul că, în prezent, în numeroase state ale lumii este consacrat principiul controlului constituționalității legilor și a hotărârilor puterii executive și acestea sunt de atributul unor autorități denumite Curți, Consilii sau Tribunale Constituționale.

Centrul Cultural Național Mogoșoaia

Puncte de vedere

ESTE INEVITABILĂ SUBORDONAREA ECONOMIILOR SUBDEZVOLTATE LOGICII CAPITALISMULUI?

Prof. dr. ȘTEFAN COSTEA

La începutul anilor '70, sistemul economic mondial a intrat într-o fază ciclică de criză, care a inaugurat o perioadă prelungită de tranziție. Percepută inițial de puțini economiști și oameni politici clar-văzători, această criză s-a dovedit a fi mult mai complexă, mai profundă și cu mult mai multe implicații decât s-a crezut; printre aceste implicații putem menționa: destabilizarea progresivă a sistemului monetar internațional; scăderea ratelor creșterii economice; stagnarea investițiilor productive; avântul acumulării speculative sau "fictive"; creșterea ratei șomajului; reducerea investițiilor în dezvoltarea capacităților productive. Concomitent, au apărut problemele mediului, care au agravat climatul de incertitudine.

Modelul occidental - sub semnul întrebării

Toate discuțiile Clubului de la Roma sunt edificatoare în acest sens, ele evidențind concluzia că modelul de acumulare al capitalismului occidental, ca și modul de viață pe care l-a generat, sistemele de valori bazate pe un individualism exacerbant sunt puse în discuție. Se conturează astfel la orizont apariția unei stări anemice generalizate în absența virtuală a unui sistem de valori acceptate și împărtășite. Cu toate acestea, sistemul capitalist apare ca fiind marile "învăgător", pentru că modelul ce i se opunea a dispărut, ca urmare a schimbărilor petrecute în anii 1989-1990.

În acest context, țările "lumii a treia" au înregistrat noi evoluții îngrijorătoare: a avut și are loc un proces de diferențiere și de polarizare între regiuni și țări; euforia dezvoltării a dispărut; deși unele țări au continuat să progreseze, aceasta a avut loc în condițiile diminuării ratelor creșterii, determinată de încetinirea proceselor de industrializare și de intruzia societăților multinaționale în acest sector; alianțele formate în jurul "dezvoltării" s-au desfășurat; statele respective s-au îndatorat din ce în ce mai mult; sub efectul insuficiențelor materiale, diferențierile și polarizările s-au accentuat și în interiorul societăților. Sursele acestor evoluții rezidă în caracterul falimentar al modelului care le-a inspirat.

Pe acest fundal general, Banca Mondială a calificat anii '80 drept "deceniu pierdut" pentru dezvoltarea "lumii a treia", timp în care toate elementele negative enumerate mai sus s-au accentuat: creșterea datoriei externe; reducerea ratei creșterii economice; scăderea

nivelului salariilor; extinderea sărăciei la 50-75% din populație, în unele cazuri; creșterea șomajului urban; sărăcirea cadrelor medii ș.a. Politicile sociale au fost reduse bugetar iar sectorul privat local s-a redus și a slăbit, căci o "fugă" a capitalurilor naționale spre cele internaționale s-a dezvoltat. La aceasta au participat oameni politici și funcționari înalți, contaminați de o boală endemică a statelor "lumii a treia" (și a altora, de altfel) - corupția. În plus, politicile de "ajustare economică" recomandate de Banca Mondială și de F.M.I. au agravat criza, mai ales pe plan social.

De la „euforia dezvoltării” la „euforia democrației”

Locul "euforiei dezvoltării" a fost luat de "euforia democrației". Dar și aceasta pierde rapid din forță și consistență. Se adaugă și unele probleme teoretice și ideologice majore, pe un loc central situându-se aceea că **modelul acumulării capitaliste este puternic contestat în țări din centrul sistemului** (chiar dacă a "triumfat" asupra rivalului său). Ca strămoș al actualului model de dezvoltare, acest model și-a pierdut mult din capacitatea de orientare și de acțiune. Dispariția modelului socialist a contribuit la dispariția oricărei speranțe a țărilor "lumii a treia" de a se putea angaja pe o altă cale de dezvoltare. Așa încât, astăzi, pare să nu mai existe un concept sau model emblematic al dezvoltării, ca strategie sau ansamblu de politici care să poată pretinde o validitate, cu excepția "utopiei neoliberale".

În aceste condiții, dezbateră asupra dezvoltării capătă noi dimensiuni. Propuneri în acest sens au fost făcute și sub influența ideilor lui Samir Amin, cuprinse, printre altele, în **"Review of African Political Economy"** nr. 1, 1974. În ansamblul acestor idei un loc central îl ocupă cele privind: "decuplajul" țărilor în curs de dezvoltare de sistemul mondial; strategia dezvoltării "autonome sau autocentrate"; retragerea din sistemul diviziunii internaționale a muncii; exploatarea propriilor resurse; stimularea creativității proprii (în locul imitației); utilizarea tehnolo-

giilor autohtone. Toate acestea ar avea ca rezultat o transformare radicală a societății, în special, cucerirea puterii politice, astfel încât să se creeze posibilitatea înlăturării celor ce profită de pe urma locurilor pe care le ocupă în sistem.

Acestei perspective i-a fost opusă, în continuare, în anii '80, abordarea "orientării spre creștere", propusă de către F.M.I și Banca Mondială, cu soluțiile cunoscute: integrarea deplină în comerțul internațional; redistribuirea veniturilor, prin largirea exporturilor non-tradiționale; deschiderea piețelor interne pentru produse din "centru" și din "semiperiferie"; stabilirea unor rate de schimb realiste; orientarea economiei interne spre piață; dereglementare cât mai extinsă; creșterea productivității; înghețarea salariilor; reducerea cheltuielilor statului; reîntoarcerea la neoclasicism ș.a.

Dar, economia "laissez-faire", așa cum este ea descrisă în operele școlii de la Chicago, nu mai există pe această planetă; ea este o utopie în sensul strict al termenului. Pentru că, astăzi, piețele bunurilor, serviciilor și capitalurilor sunt internaționalizate și monopolizate, dominate de un mic număr de societăți transnaționale, care operează sub protecția guvernelor țărilor lor de origine, iar tehnologiile de vârf și industriile care depind de ele sunt concentrate în țările dezvoltate.

În aceste condiții, cum ar putea țările slab dezvoltate să-și asigure dezvoltarea internă prin intermediul "mâinii invizibile" a pieței? Căci, așa cum arată experiența, piața nu este cel mai bun cadru de repartizare a resurselor, piețele în care domină

în mod veritabil concurența asigurând un foarte modest profit și, deci, o redusă acumulare de capital.

Țările ex-socialiste au adoptat, pentru moment, economia de piață, ca pe un panaceu universal al problemelor lor. Dar, în curând, constatând problemele noi pe care aceasta le ridică, vor începe, credem, să caute noi căi de dezvoltare (tot în condiții de incertitudine). În același timp, țările "lumii a treia" vor fi obligate să-și definească propriul concept de dezvoltare, punându-și însă (ca și alte țări) o serie de întrebări printre care: Civilizația industrială poate rămâne obiectivul emblematic al propriei lor evoluții? Ținând seama de criza de valori a Occidentului, nu e necesară, oare, elaborarea altora, care să contribuie la eliberarea reală a societății și a individului? Prin ce mecanisme, noile tehnologii vor genera nu numai modernizare, ci și o nouă creativitate? Cum pot fi mobilizați noii subiecți ai istoriei pentru a dezvolta practici colective care să împiedice injustiția și alinierea socio-culturală? Este, oare, ineluctabilă subordonarea definitivă a economiilor subdezvoltate logicii capitalismului? Care ar trebui să fie modul selectiv de inserție a fiecărei societăți în economia mondială, pentru realizarea dozajului voit de deschidere și de protecție, știind că, în acest lung proces de tranziție, umanitatea nu este condamnată să suporte avatarurile progresului, ci este liberă să aleagă?

DIMENSIUNEA UMANĂ - PIATRĂ DE ÎNCERCARE PENTRU ECONOMIA SOCIALĂ DE PIAȚĂ

Prof. dr. LUDOVIC TÖVISSI

(Urmare din numărul trecut)

Tranziția în așa-numitele "foste țări comuniste" este îngreunată de dificultățile creării economiei de piață, în condițiile în care aceasta a fost înlăturată, cu mai puțină sau mai multă brutalitate, cu 3-4 decenii în urmă. Pentru buna funcționare a economiei de piață este necesar un comportament corespunzător a milioane de operatori economici, întreprinzători, salariați, consumatori, manageri. O asemenea generație nouă trebuie creată și formată, iar cei care au crescut în anii totalitarismului - reeducați. Se știe că mentalitățile, obiceiurile de comportament se schimbă cel mai greu, având o forță inerțială deosebit de puternică. Obiectivul central al tranziției la economia de piață, după opinia generală, trebuie să fie privatizarea. Acest proces avansează în România încă lent. Reușita privatizării condiționează buna funcționare a economiei de piață și crearea pe această bază a resurselor necesare pentru protecția populației împotriva efectelor dureroase ale acestei economii. Oscilațiile în politica de privatizare perpetuează dificultățile de ordin economic, social și politic, sporesc costurile, încordează tensiunile și prelungesc durata tranziției. Perceperea corectă a realității este esențială pentru accelerarea procesului de tranziție.

Un factor hotărâtor care a asigurat succesul politicii de creare a economiei sociale de piață a fost

transformă în rezultate nedorite sau, de-a dreptul, în greșeli.

Experiența germană arată că orice politică bună, aplicată cu succes, se "croiește" pe caracterul specific al fiecărei națiuni, pe psihologia sa, pe comportamentul ei social. Insuccesele care se mai întâlnesc se datorează lipsurilor sau cunoștințelor, incapacității de a pune în valoare aceste cunoștințe, în scopul atingerii obiectivelor propuse. Printre altele, este de subliniat că puterile occidentale învingătoare în al doilea război mondial nu au mai repetat enormele greșeli pe care le-au comis după primul război mondial, față de Germania, prin clauzele Tratatului de pace de la Versailles: umilirea politică, alipirea unor teritorii germane la alte state, exploatarea economică etc. Asupra acestor erori, care au contribuit în mare măsură la venirea la putere a lui Hitler, a atras atenția la vremea respectivă marele economist J. M. Keynes. În această ordine de idei, se poate pune întrebarea, după opinia noastră, pe deplin justificată, dacă nu cumva tot o greșală similară este și încercarea unor guverne occidentale și a unor organisme financiare internaționale de a umili unele țări în curs de tranziție, printre care și România. Ar fi, desigur, salutară abandonarea definitivă a unor asemenea practici, deloc înțelepte.

După opinia noastră, cei care își propun să depășească starea lor de înapoiere, să devină eficienți în economie, să trăiască în bunăstare trebuie să descifreze "metodele de lucru" ale celor ce au reușit și - în funcție de realitățile obiective, bineînțeles - să-și croiască o cale proprie de urmat. "Realitățile proprii" reprezintă o sintagmă extrem de complexă. Ea cuprinde toate resursele acumulate ale națiunii, înainte de toate în mentalitățile și în comportamentul oamenilor, apoi în stocul de capital existent, în calitatea experienței clasei politice conducătoare etc. O altă componentă esențială a acestei realități o

reprezintă, fără îndoială, mediul economiei mondiale, raporturile în care ne găsim cu aceasta, modul cum suntem "percepți", care este disponibilitatea diferitelor centre de putere pentru cooperare, pentru investiții, pentru furnizare de tehnologie avansată etc.

Cele două secole de istorie a economiei de piață, generalizată în țările dezvoltate din punct de vedere economic, au demonstrat că funcționarea normală a acestei economii poate aduce bunăstare, dar tot atât de bine poate să mențină în sărăcie cruntă multe milioane de oameni. Economia socială de piață a luat naștere ca o consecință a experiențelor dureroase, făcute pe baza teoriei clasice a economiei de piață, care în mod curent se numește "economie pur capitalistă". **Ea corespunde mai bine cerințelor și structurilor complexe ale societății industriale și postindustriale contemporane decât teoria clasică a economiei de piață, adică teoria economiei capitaliste.**

Economia socială de piață nu este nici pe departe "sfârșitul istoriei", cum era gândită să fie, de pildă, economia socialistă. Ea este o metodă de gestiune eficientă a unui sistem economic. Este concepută în spirit realist, nu promite "raiul pe pământ", recurge la instrumentele firești ale pieței. Dar ea încorporează în structura sa învățăminte dureroase din punct de vedere social, care s-au acumulat în decursul celor două secole de existență și de manifestare, uneori "sălbatică", a economiilor de piață clasice, a economiilor capitaliste. Trăsătura ei forte este dimensiunea sa umană: asigurarea bunăstării pentru toți pe calea unei activități economice productive, prospere, prin dublarea ei de protecția socială convenită. Economia socială de piață apelează la muncă, la activitate profitabilă, la concurență, la emulație, dar, în același timp, și la responsabilitate față de societate. De aceea, ea este împărtășită și susținută de populație.

- În vreme ce multe facultăți, private sau chiar publice, au contestat-o ori au cerut introducerea de noi amendamente la Legea nr. 88 din 1993, referitoare la evaluarea și acreditarea academică, Fundația pe care o conduceți și componenta ei esențială - Universitatea "Spiru Haret", au susținut, dimpotrivă, aplicarea integrală a legii. Cum se explică acest - considerat de unii - paradox?

- Nu este vorba de un paradox, ci de atitudinea firească a unor instituții nonprofit care-și desfășoară activitatea potrivit legilor. Calitatea corpului profesoral de la Universitatea "Spiru Haret", nivelul pregătirii studenților, modernitatea planurilor și programelor noastre universitare, dotarea laboratoarelor, ne îndreptătesc insistența cu care pledăm pentru aplicarea integrală și corectă a legii, pentru că legea este de partea noastră. Dacă n-ar fi astfel, am fi acceptat și noi, ca atâția alții, jumătățile de măsură cu care a operat Consiliul Național de Evaluare Academică și Acreditare (CNEAA).

- Dar nu ați acceptat și, ca

Reluăm din ziarul „Vocea României” din 25 aprilie 1996

Regulamentul nu poate înlocui legea

Argumentează prof. dr. AURELIAN BONDREA, președintele Fundației "România de Măine"

atare, ați contestat, în unele privințe, CNEAA.

- Nu, noi n-am contestat CNEAA, instituția acreditării o considerăm ca fiind respectabilă și absolut necesară. Ceea ce am contestat au fost acele decizii adoptate de CNEAA prin nerespectarea și încălcarea legii. În acest sens, am înaintat Contestația către Comisia juridică de Numiri, Disciplină, Imunități și Validări a Senatului României, iar în răspunsul primit din partea acestui for ni se dă dreptate.

- Vă rugăm să vă referiți la câteva exemple.

- Mai întâi, noi am supus atenției încălcarea art. 107, al. 2 din Constituția României, în

sensul că Regulamentul elaborat de CNEAA, pe temeiul căruia și-a desfășurat activitatea, aduce modificări unor prevederi importante ale Legii nr. 88/1993. Dintre acestea menționăm: instituirea de noi standarde (în afara prevederilor art. 20-23 din lege). La acest punct din contestație, Comisia Senatului României ne-a răspuns, între altele, următoarele: "Nici un regulament nu poate adăuga la lege și nici nu poate interpreta legal textul unei legi. Instituirea de noi standarde, pe lângă cele înscrise în lege, s-a făcut cu încălcarea legii și sancțiunea este aceea a înlăturării adăugirilor și, deci, ne luarea lor în considerare; ceea

ce excede legii se consideră ca nescris în regulament, până la abrogarea, modificarea și anularea adăugirii".

- Un alt exemplu?

- Am semnalat încălcarea art. 5(1), litera b, din Legea nr. 88/1993. Unora dintre facultățile care îndeplinesc integral cerințele Legii nr. 88/1993 li s-a refuzat, nejustificat, vizita prevăzută de lege, iar în cazul Facultății de Marketing și Comerț Exterior, CNEAA, în componența căruia nu există nici un specialist din domeniul economic, a hotărât, prin vot secret, respingerea propunerii de autorizare, formulată de Comisia de specialitate. La acest punct al contestației noastre, Comisia juridică a

Senatului României ne-a răspuns: "Este de la sine înțeles ca fiind obligatoriu a se face verificarea prevăzută în art. 5, alin. 1, lit b de către specialiști în domeniu, iar nu de persoane specialiste în alte domenii. În astfel de cazuri, contestarea verificării și a evaluării, inclusiv a raportului comisiei este ilegală și întemeiată și operațiunile trebuie refăcute, cu respectarea regulei competenței".

- Și ce se petrece, acum, după ce contestația dv. i s-a dat un răspuns favorabil?

- CNEAA n-are interes să-și corecteze propriile erori, Ministerul Învățământului nu se implică, iar Senatul României recunoaște încălcarea legii. De aceea suntem în așteptarea măsurilor promise atât de președintele Senatului, dl. Oliviu Gherman, cât și de dl. prim-ministru Nicolae Văcăroiu. Legea odată adoptată se cere integral și unanim respectată, altminteri se creează confuzii păgubitoare pentru întreaga societate.

MIHAI IORDĂNESCU

C. Rădulescu - Motru

În 1932, G. Vlădescu-Rădulescu-Motru este, prin opera și personalitatea sa, cea mai puternică și impunătoare figură a gândirii filosofice românești. O figură reprezentativă și sintetică a ceea ce are mai caracteristic, mai în permanent și mai superior (sic!), mai bun și mai profund neamul acesta românesc, națiunea aceasta necăjită și frământată, pe care o conștiința filosofică proprie sau mai degrabă o conștiință socială sigură n-a smuls-o încă din tragica eternă imobilitate sufletească, echilibru al unui groaznic conflict al forțelor și al unui mecanism social rutinar". Mihai Ralea, unul dintre cunosătorii profunzi ai operei lui C. Rădulescu-Motru și mișcării filosofice din România, menționa că autorul **Personalismului energetic** este "singurul gânditor român care ne-a oferit un sistem filosofic unitar și consecvent".

În **Doctrina personalismului energetic al d. Rădulescu-Motru**, V. Băncilă conchide că personalismul energetic este cel mai înalt produs al gândirii filosofice românești, singurul autentic și original: "Cu sinteza d.C. Rădulescu-Motru începe propriu-zis filosofia românească".

În revista "Saeculum", pentru a da un alt exemplu, Lucian Blaga s-a referit de câteva ori la filosofia lui C. Rădulescu-Motru și la activitatea acestuia considerând, când opera lui C. Rădulescu-Motru era definitivă, că ea a măcinat idei pe care gânditorul fie că nu le-a înțeles, fie unele care se pierd într-un haos al gândirii haotice.

C. Rădulescu-Motru era, pentru Blaga, C. Rădulescu-Motru. Polemica atât de necesară în filosofie, a fost transformată, mult prea devreme, în loc al coșciugului filosofiei lui C. Rădulescu-Motru.

În considerațiile de mai sus și am ales anume gânditori esteticieni, critici literari, psihologi, de incontestabilă noto-

În viziunea unor contemporani

Prof. dr. GH. CAZAN

rietate (unii dintre ei au creat în toate domeniile enumerate), pentru a sublinia pe de o parte că mai toți au fost preocupați de o problemă care și azi continuă să dăinuie - a începutului, a **adevărătului început în filosofia românească** - și, în al doilea rând, pentru a sublinia că în perioada interbelică această problemă a primit soluții extrem de diferite.

Pentru G. Călinescu, adevărul început în filosofia românească se constituie prin opera lui L. Blaga; pentru T. Vianu primul nostru sistem original de gândire îl reprezenta personalismul energetic al lui C. Rădulescu-Motru; M. Ralea scrie în același sens cu T. Vianu. Mai circumspect și parcă mai aproape de soluția reală a problemei, ni se pare a fi fost N. Bagdasar care tratează problema începutului în corelația ei primă cu cea a originalității, recurgând atât la criteriul **cronologic**, cât și la analiza interioară a operelor filosofilor.

Dacă "începutul adevărat" al filosofiei se determină prin **crearea de sistem** (G. Călinescu, T. Vianu, M. Ralea etc.), atunci începutul trebuie dus cu mult înaintea operei lui L. Blaga și a celei a lui C. Rădulescu-Motru.

Dacă însă "începutul adevărat" vizează **originalitatea**, și în acest caz aprecierile de mai sus, toate, nu se susțin.

Fixarea începutului adevărat al filosofiei românești în perioada interbelică sau chiar ceva mai devreme nu se verifică de **faptele** istorico-filosofice. Credem că disputele din perioada interbelică pe tema

"începutului original" au reflectat mai degrabă adversitățile spirituale și nu o căutare obiectivă, cu toate că atât Călinescu, T. Vianu și ceilalți aveau suficiente motive pentru a demonstra originalitatea gânditorului propus ca "exponentul dintâi" al filosofiei românești.

Ni se pare, de aceea, că nu în căutarea "primului" stă funcția valorizatoare a criticii filosofice, ci în aprecierea obiectivă a valorilor. C. Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu cât și L. Blaga, M. Florian ș.a. au fost gânditori originali care nu numai că au "deschis ferestre naționale spre cultura omenirii", ci au creat, deși necunoscute în alte țări datorită lipsei de traduceri, lucrări și concepții de valoare universală. În al doilea rând, unele din considerațiile de mai sus îl privesc, nemijlocit, pe C. Rădulescu-Motru. Din perioada interbelică, mai devreme chiar, s-au conturat, în esență, trei modalități de interpretare a operei filosofice a gânditorului: 1) hagiografică; 2) negativistă; 3) obiectivistă.

Hagiografii de ieri au devenit, în timp, critici necruțători (N.Tatu, N. Crainic) semn că hagiografismul în toate timpurile, subiectivist fiind, fără principii și știința aprecierilor, sfârșește în propria lui substanță: a lipsei de măsură.

Critica de demolare a operei lui C. Rădulescu-Motru a început să se contureze, ca direcție, în "Gândirea". Reprezentații ei au fost D. Stăniloae (încă de pe timpul când C. Rădulescu-Motru era apreciat la "Gândirea") și, ceva mai târziu, N. Crainic. "Diferențele" între

N. Tatu și C. Rădulescu-Motru aveau un fundament teoretic: primul era, în 1943-1944, spiritualist; lucrările lui C. Rădulescu-Motru de altă factură, chiar dacă, în **Etnicul românesc** și în **Timp și Destin**, C. Rădulescu-Motru se apropie mai mult de Bergson în explicarea timpului și amendează, în anumite limite, teoria lui Wundt despre cauzalitatea fenomenelor psihice.

N. Crainic a crezut, un timp, că "tradiționalismul" lui C. Rădulescu-Motru va merge în sensul pe care mentorul "**Gândirii**" l-a dat conceptului. Cum opera lui C. Rădulescu-Motru nu implică, în nici un caz, ortodoxismul, misticismul, rasișmul, spiritul antidemocratic și iraționalismul, mentorul "**Gândirii**" a lansat o virulentă campanie împotriva autorului **Românismului**. Formula "statului țărănesc" lansată de C. Rădulescu-Motru, cu toate că ea însăși conservatoare, i se părea lui N. Crainic, adept fervent al **statului corporatist**, ca una **revoluționară, neromânească**, străină de sensul existenței românești. "Statul țărănesc, zicea N. Crainic, e un stat de clasă", e "reacțiunea contra burgheziei". "Unde e generația de azi care s-ar recunoaște în românismul acesta oferit de d. Motru?" Reamintind propriul său program, N. Crainic scria sentențios: "Theocrația, către care năzuiește România de azi, este implicit xenofobă și antisemită". Nu fără temei, N. Crainic îl considera, în 1936, pe C. Rădulescu-Motru ca "anticreștin", "antinaționalist", "bezbojnic" (fără Dumnezeu - ateu deci).

De data aceasta, nu atât și nu numai doctrina lui C. Rădulescu-Motru despre stat era vizată de N. Crainic, ci substanța ei teoretică, concepția gânditorului despre spiritualitate. Să menționăm că deși pentru N. Crainic "antinaționalism", "anticreștin", "bezbojnic" erau echivalentul neputinței filosofice, pentru filosofie ele au însemnat una din forțele ei pozitive.

Peste aproape un an, N. Crainic ștergea din istoria gândirii românești opera lui C. Rădulescu-Motru. Gânditorul era plasat în infernul lipsei de

gândire; el trecea pentru Crainic ca "Marele găgău filosofic".

Teologul și politicianul nu ierta lui C. Rădulescu-Motru raționalismul, antimisticismul (nu a-misticismul), realismul și principiile statului țărănesc, deși poziția lui C. Rădulescu-Motru nu depășea limitele unei ideologii conservatoare.

Ideologia politică a lui N. Crainic, exclusivismul său teoretic, voința de mentorat, falsă croită și pusă în slujba dreptei reacționare, au fost transformate de el în principii de interpretare a căror caracteristică o constituie tocmai lipsa principiilor intrinseci filosofiei.

În raport cu personalitatea și opera lui C. Rădulescu-Motru, N. Crainic a vrut să fie vântul pustitor... Ogorul peste care s-a abătut năpraznic chiar dacă s-o fi clătinat nu s-a răspândit, totuși, în pulbere. C. Rădulescu-Motru scria încă din 1928, referindu-se la ortodoxia atât de scumpă ideologului dreptei: "Aud vorbindu-se de ortodoxie. Se vorbește și înainte. Dar înainte se vorbește ca de o haină împrumutată. Astăzi, ortodoxia se consideră ca fiind țesută în firea românului". Și conchidea: "**Lăsați-mă să trăiesc în spiritualitatea eternă**".

Chiar dacă nu științifică, de altă factură, prin ținuta ei intelectuală, a fost judecarea de către I. Petrovici, T. Vianu, M. Florian, N. Bagdasar, I. Brucăr, E. Speranția ș.a. a operei și activității lui C. Rădulescu-Motru. S-a reușit, de unii dintre cei mai sus-amintiți, analiza izvoarelor teoretice ale operei gânditorului, a contribuției lui la dezvoltarea psihologiei, teoriei culturii și filosofiei în special; limite metodologice și de clasă, în cazul cătorva, i-au împiedicat, pe de altă parte, să observe contradicțiile, oscilările operei și, nu de puține ori, textul lui Motru a fost considerat ca singurul în stare să se lumineze pe sine. În probleme fundamentale ale operei, cum ar fi cea a izvoarelor ei teoretice sau a implicațiilor socio-politice ale personalismului energetic, nu s-a izbutit o viziune obiectivă. (Va urma)

EDUCAȚIA

Supliment al revistei "Opinia națională". Apare sub îngrijirea Asociației Generale a Învățătorilor și Educatoarelor din România

11

Ion Creangă,
copil.
Desen de JIQUIDI

ȘTIINȚA MECANISMELOR ÎNVĂȚĂRII Convingeri și inhibiții în practica didactică

Dr. NICOLAE RADU

Aplicarea riguroasă a științei în învățământ este, de fapt, târzie. Primele teorii ale învățării nu au dat didactici psihologice, așa cum primele cercetări de teoria grupurilor nu au dat metode educative noi și tot așa cum managementul industrial nu a sugerat inițial nimic pentru conducerea școlilor. A fost meritul anilor '50 și '60 de a fi "făcut pasul" în ceea ce privește învățarea. Prima încercare aparține lui H. Aebli (**Didactica psihologică**) și ea a fost un succes teoretic. Într-adevăr, Aebli propunea, în sfârșit, o trecere de la teoria psihologică la practica didactică, iar punctul de plecare îl constituia gândirea unuia dintre cei mai mari psihologi ai secolului XX, J. Piaget. În "Cuvânt înainte" la **Didactica psihologică**, scris în 1951, H. Aebli va argumenta convingător demersul făcut: "Chiar și numai titlurile lucrărilor lui J. Piaget evidențiază semnificația pe care o dobândește pentru didactică doctrina sa științifică: **Geneza numărului la copil, Dezvoltarea cantităților la copil, Geometria spontană a copilului**. Toate aceste titluri lasă să se întrevadă un material bogat, de observații și reflecții, prielnic unei aplicații imediate la învățământ, impresie pe care o confirmă studiul mai aprofundat al acestei mari opere psihologice". Dezvoltarea mintală, mecanismele formatoare, procesele de asimilare și acomodare, gruparea operațiilor mentale în ansambluri etc. erau tot atâtea realizări pe care elevul, studentul și asistentul din Piaget, Hans Aebli, le cunoștea din sursă directă. Mai mult chiar, mentorul său, J. Piaget, îi sugerase că scrierea lucrării menționate este "o aplicare la didactică a psihologiei sale".

Lucrurile ne apar azi atât de firești... Dacă psihologia studiază psihicul uman, este în măsură să ne

spună și cum trebuie "învățat" acest psihic, iar dacă psihologia piagetiană este punctul culminant al evoluției psihologiei în general, trecerea la practică se impune chiar din această perspectivă. Piaget a cochetat mult cu aceasta, conștient de faptul că psihologia are acest drept și chiar datorie, dar el însuși nu o făcuse și nici nu avea de gând să o facă. Ca și marii lui înaintași și contemporani în domeniul cercetării "mecanismelor mentale" (Pavlov, Thorndyke, Köhler etc.), J. Piaget era conștient de faptul că una este studiarea "mecanismelor", și a mentalului, și cu totul alta aplicarea rezultatelor în practica învățării. Așa cum cercetarea fundamentală în biologie, fizică sau chimie nu presupune automat și aplicații practice, cea psihologică, fiziologică etc. nu făcea nici ea excepție. De fiecare dată când s-a ivit ocazia, el a și formulat explicit această poziție. Ideea este enunțată clar încă odată chiar de Piaget, care semnează prefața cărții lui Hans Aebli. "Am considerat întotdeauna, spune J. Piaget, că materialele pe care am avut ocazia să le adunăm cu ajutorul unui mare număr de colaboratori, ca și interpretările la care aceste fapte ne-au condus, ar putea să permită o utilizare pedagogică și, în mod expres, una didactică. Dar nu psihologilor înșiși, când nu sunt decât psihologi, le revine să deducă asemenea consecințe din lucrările lor, căci, deși cunosc copilul, le lipsește experiența școlii" (s.n.).

De unde convingeri atât de puternice și inhibiții atât de mari în fața practicii didactice? Am mai spus-o, din diferența firească pe care J. Piaget o făcea între cercetarea fundamentală și cea practică. Dar, inhibiția mai avea și alte motive. Psihologia nu a fost niciodată de un singur fel și, din acest motiv, Piaget nu putea

pretinde că celelalte sunt simple aberații și nici că a lui le rezumă pe toate celelalte. Mai mult, avea convingerea că matematica și biologia își au contribuția lor specifică la teoriile învățării. Și, dacă lucrurile stau astfel, inhibiția, măsurile de precauție își au o explicație firească, neacoperind în întregime fenomenul învățării, psihologia rămâne o parte a contribuției la cercetarea lui. Partea este în mod esențial unilaterală în raport cu întregul, iar practica didactică este interesată în cunoașterea fenomenului în ansamblu, de unde nevoia de precauție în trecerea de la o teorie psihologică la alcătuirea manualelor experimentale. Hans Aebli și-a dat și el seama de faptul că didactica lui psihologică este una inevitabil parțială, că multe alte didactici pot fi la fel de legitime, pornind de la alte concepții psihologice, de la cea a lui J. Dewey, E. Claparède etc.

În aceste condiții, firesc ar fi fost ca Hans Aebli să-și fi intitulat lucrarea **Didactica psihologică piagetiană**. Și tot la fel de firesc ar fi fost ca experimentul să nu privească un singur capitol dintr-un manual oarecare, ci pe toate, deoarece, în practica didacticii nu se lucrează cu capitole izolate, ci cu manuale, pentru care experimentele "de scurt metraj" nu pot avea o semnificație globală.

Și, totuși, succesul lucrării lui Aebli a fost mare. El a deschis o nouă perspectivă în didactică, a inaugurat seria didacticilor psihologice, a spart granița artificială dintre teoriile învățării și didacticele posibile. Dar, mai ales, a conștientizat faptul că teoriile învățării se mai află încă într-o fază analitică de evoluție, că nu sunt de așteptat sinteze prea curând. Ideea unor didactici alternative rămâne poate sugestia cea mai valoroasă a lucrării lui H. Aebli și ea domină și azi câmpul cercetărilor didactice.

Arta conducerii în învățământ (II)

Prof. dr. IOAN JINGA

Și în școală, fie că este vorba de o grădiniță, de o școală generală, un liceu sau de o facultate - calitatea activității și a "produselor" ei depinde, într-o foarte mare măsură, de calitatea actelor de conducere. Atât succesele, cât și eșecurile unei organizații în general, și ale unei instituții de învățământ în particular, se datoresc, în principal, activității manageriale, capacității conducătorilor de a sesiza punctele cheie ale procesului condus, perspectiva acestuia, de a lua decizii oportune și consonante cu obiectivele stabilite. De echipa managerială depind climatul organizațional, valorificarea optimă a resurselor, conducerea inovației și multe alte aspecte care definesc astăzi un management eficient.

Deși problemele specifice de conducere (la început ale procesului și mai târziu ale sistemului de învățământ) n-au ocupat întotdeauna același loc și nu s-au bucurat de același interes din partea teoreticienilor mana-

gementului, drept conducerea învățământului a devenit o disciplină distinctă între științele educației, având un domeniu propriu de investigare, funcții, principii, metode și tehnici specifice.

Acestei noi discipline i-au fost consacrate cercetări speciale și un număr de lucrări, cu referiri, îndeosebi, la conducerea instituțiilor școlare. Mai puține sunt lucrările care se ocupă de conducerea strategică, realizată la nivelul sistemului de învățământ, precum și de cea a procesului de instruire.

Conducerea unităților de învățământ constituie astăzi o activitate tot mai complexă, care vizează toate domeniile și problemele, de la activitatea didactică la cea gospodărească, fiecare cu cortegiul său de caracteristici și particularități care-i obligă pe conducători să se adapteze continuu la cerințele managementului modern.

(Continuare în pag 6)

Atribute definatorii ale învățământului românesc Moștenirea latină, spiritul de sinteză și toleranța

- Schiță istorică -

Începuturile învățământului românesc sunt integral așezate sub semnul moștenirii latine. De origine latină sunt atât termenii generici ce postulează un asemenea învățământ în spațiul carpato-dunărean (**învățare** < lat. *invitari*; **scriere** < lat. *scribere*; **carte** < lat. *charta* ș.a.), cât și termenii operațiilor aritmetice (**numărare** < lat. *numerare*; **adunare** < lat. *adunare*; **scădere** < lat. *ex. cadere*; **înmulțire** < format din lat. *multus*; **împărțire** < lat. *impartiare*). Dacă n-a păstrat termenul desemnând "stilul", cu care se scria pe tăblița cerată, limba română a moștenit în schimb pe pană < lat. *pinna* (cu care se scria pe pergament), cretă < lat. *creta* ș.a. Această moștenire terminologică latină plus existența de texte scrise, începând din secolul al X-lea d. Ch., pe teritoriul carpato-danubiano-ponctic implică o continuitate neîntreruptă a învățământului în

România, care, din cauza invaziei barbare prelungi, a luat pe alocuri forme preponderent orale.

S-a observat, de pildă, cum o colecție de proverbe românești poate fi asemuită cu un "manual" de filosofie morală pe înțelesul tuturor, tocmai pentru că, în cuprinsul ei, aspirația spre învățatură, elogiul cărții și școlii, îndemnul către înțelepciune, dar mai ales inițierea în extragerea de îndreptări folositoare din fiecare experiență de viață sunt elemente sub semnul cărora se orânduiește și capătă sens tot ceea ce alcătuiește flora, fauna, mitologia, civilizația românească. În raport de simbolurile școlii, ale cărții, ale învățaturii, lumea înconjurătoare este definită ca mod cotidian de viață și ca existență în perspectiva veșniciei.

MIHAI IORDĂNESCU
(Continuare în pag. 6)

Arta conducerii în învățământ

(Continuare din pag. 5)

Ea vizează, de asemenea, calitatea și eficiența actelor de conducere, dar și faptul că un bun conducător nu trebuie să se lase copleșit de probleme mărunte, de regulă din domeniul administrativ-gospodăresc și al stării de disciplină, ci să pună, în fața colaboratorilor și a subalternilor, problemele mari ale organizației (în cazul nostru ale școlii), să trateze liniile de perspectivă și strategia atingerii obiectivelor stabilite, să motiveze "agenții" procesului de învățământ pentru obținerea unor performanțe finale de înalt nivel.

Managementul școlar sau educațional este, în ultima instanță, o **îngemănare a științei cu arta de a forma personalități competente**, independente și adaptabile la schimbările care au loc, adesea rapid și profund, în toate sferile vieții sociale - în știință și cultură, în modul de viață al oamenilor.

Managementul școlar privește nu numai conducerea sistemului de învățământ, pe ansamblu și pe domenii, la nivel central și al fiecărei

unități de învățământ în parte, ci și procesul instructiv-educativ propriu-zis, situație în care fiecare educator devine liderul colectivului de preșcolari, elevi sau studenți cu care lucrează.

În aceste condiții, managementul educațional cuprinde - în afara unor funcții și atribute, cum sunt **prevederea, planificarea, organizarea, decizia, climatul, controlul, evaluarea și îndrumarea** - un șir de activități (care presupun dobândirea anumitor capacități) vizând formularea clară a obiectivelor instruirii, crearea unor situații de învățare adecvate, elaborarea unor strategii de predare centrate pe obiective subsumate anumitor competențe finale clar definite, a unor tehnici de evaluare care să permită reglarea, pe parcurs, a procesului de învățământ și aprecierea corectă a rezultatelor obținute etc.

Toate acestea se învață treptat, pe parcursul exercitării atribuțiilor de conducere, la nivelul clasei și al școlii, cu condiția ca bazele pregătirii manageriale să fie puse în anii formării inițiale a personalului didactic, iar ulterior, să constituie

obiectul unor activități sistematice de perfecționare și autoperfecționare.

Tranziția pune în fața conducătorilor din unitățile de învățământ probleme noi, desprinse dintr-un mediu social instabil, dar și din procesul de căutare a unor soluții, prin încercări și erori.

Reforma însăși, când va fi proiectată și legiferată, va oferi o avalanșă de noutăți pentru o lume a școlii obișnuită cu stabilitatea pe termene mai lungi, iar în anumite zone cu imobilismul și rutina.

Tocmai aceste noutăți-produse de mediul nostru social și natural, de lumea muncii și a profesiei, de cercetarea științifică și cu deosebire de cea din științele educației - trebuie receptate întocmai de managerii din învățământ, decelate, asimilate și prelucrate, spre a putea fi transformate în programe operaționale, la care să adere, în cunoștință de cauză, educatorii, elevii și părinții, comunitățile locale interesate în perfecționarea și modernizarea învățământului.

Pentru că, reforma învățământului nu este și nu poate fi un act administrativ, rezultatul unor experimente de laborator sau transplantarea într-o țară a reformelor din alte țări. Ea este un proces complex și dinamic, conceput ca un reflex al schimbărilor care au loc în țară și în lume, la sfârșitul acestui secol și mileniu.

Moștenirea latină, spiritul de sinteză și toleranța

(Continuare din pag. 5)

Din această perspectivă, întregul folclor românesc, incluzând observații concrete, îndrumări practice, orientări în lumea înconjurătoare, a îndeplinit, multă vreme, o parte din menirile intrate ulterior în tradiția școlii.

După migrația barbarilor și în interferențele tulburătoare ale celor trei imperii vecine (Oțoman, Tarist și Habsburgic care-și disputau cotele teritoriilor românești), formele organizate de învățământ reapar cu greu și se generalizează treptat. Ca în întreaga Europă, ele sunt adăpostite mai întâi în mănăstiri. Cum însă limbile cultului religios au fost aici, în ordine istorică, greaca (sporadic în secolul al X-lea), apoi greaca și latina (sec. XI - XIII) și, în fine, slavona (sec. XIV și urm.), primele școli de pe teritoriul românesc își dispută influența a trei culturi, iar spiritualitatea românească, ajunsă la conștiința de sine, îndeosebi prin școală și prin biserică, va întruni notele de originalitate ale sintezei operate la confluența acestor trei mari culturi.

În jurul anului 1020 d. Ch., la Cenadul Vechi (Morissena), fosta capitală a voievodului român Glad, ia ființă, într-o mănăstire ortodoxă, transformată apoi într-una catolică, **prima școală stabilă**, consemnată ca atare, de pe pământul României. Programul ei de studii includea gramatica latină, retorica și muzica. Renumele ei este atestat și de faptul că, pe lângă elevii localnici, aici veneau să învețe teutoni, boemi, poloni, unguri, confirmați ulterior ca proși pe actualele teritorii ale României, Croației, Sloveniei, Iugoslaviei și Ungariei. **Moștenirea latină, vocația sintezei și toleranța sunt astfel cele trei atribute definitorii, în vigoare și astăzi, ale învățământului românesc.**

Sub aceste auspicii, limba română pătrunde treptat în biserică și în școală, acești doi factori complinindu-și pilduitoarele eforturile. Avem mai întâi **predica** rostită din amvon în limba localnicilor care, în covârșitoarea lor majoritate, erau români. Reprezenta o formă specifică și foarte răspândită de educare religioasă a maselor. Mai cu seamă sub forma didahiilor, predica pregătește pătrunderea definitivă a limbii române în biserică, răspândește cultura educației și anticipează înființarea de școli. Vechimea "stratagemei" ca atare, de emancipare de sub tutela ritualică a celor trei limbi clasice, urcă mult în timp. În anul 1235, o bulă papală, adresată episcopului de Milcovia (Focșani), îl informează că vlădicii schismatici (ortodocși) "și predică învățătura lor greșită poporului valah" și-i cere să-i combată, la rândul-i, tot prin asemenea predici. **Adică prin instrumentul comunicării depline cu localnicii.**

Apare astfel și se manifestă intens un sincretism educațional complex și cu putere de iradiere în multiple direcții. Între 1518-1521, sunt redactate în slavonă **Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie**, cea dintâi scriere parentică la români, comparabilă ca valoare cu cele similare scrise în Apusul Europei. Despot Vodă, domnul Moldovei (1561-1563), înființează **Schola latina** (colegiu) de la Cotnari. Tot în a doua jumătate a secolului XVI sunt atestate documentar o seamă de **școli de slavonie**, la Biserica "Sf. Gheorghe Vechi" din București și în alte părți. În anul 1640 ia ființă la Iași marele **Colegiu de la Trei Ierarhi**, al domnitorului Vasile Lupu, cuprinzând "artes trivises et reales" cu predarea în limba latină. În 1646, la Târgoviște, domnitorul Matei Basarab înființează **Schola greca e latina**, cu un ciclu gimnazial complet. La 1688 apare **Biblia de la București**, prima traducere integrală în limba română a Bibliei și monumentul de limbă română literară cu rol decisiv în generalizarea folosirii limbii naționale în biserică și în învățământ. După numai 6 ani, în 1694, se întemeiază la București **Academia Domnească de la Sf. Sava**, prin care se pun bazele învățământului superior în Țara Românească.

Biruința limbii române în biserică și în școală se realizează concomitent, printr-o exemplară complinire a eforturilor de emancipare spirituală. **Prima școală în limba română**, cea din **Scheii Brașovului**, apare în 1559, în perioada primelor traduceri românești a cărților religioase, înfăptuite de diaconul Coressi. Între dascălii școlii figurează nume întâlnite și în paginile predosloviilor cărților bisericești în românește, probă că în învățământ se foloseau acum curent asemenea cărți și că, pe această cale, școala devenea, ca și biserică, factor esențial al unității spirituale românești. Procesul de complinire a străduințelor va culmina prin inaugurarea cursurilor de învățământ superior

în limba română, în septembrie 1814, la **Academia domnească din Iași**, de către Gheorghe Asachi, și prin înființarea, în august 1818, la București, a **primei școli superioare** (Sf. Sava) în limba română din Muntenia, sub conducerea lui Gheorghe Lazăr.

Începe epoca modernă a învățământului românesc, când eforturile pentru consacarea unei școli cu o marcată identitate națională dobândesc un caracter sistematic, de complinire, mai cu seamă după Unirea Principatelor Române (1859) și până la înfăptuirea statului național unitar (1918). Acțiunea debutează, în Muntenia și Moldova, cu **Regulamentul școlilor** (1833 și, respectiv, 1835) care prevede patru cicluri începând cu cel primar și terminând cu "cursurile speciale" de tip universitar. Al. I. Cuza, întâiul Domn al Principatelor Române Unite, înființează **Universitățile din Iași** (1860) și **București** (1864), iar în 1864 ratifică importanta **Lege a învățământului** care instituie în România învățământul primar obligatoriu și gratuit, inexistent încă în majoritatea statelor europene. Ca reflex, în Transilvania ia ființă **Universitatea din Cluj** (1872), iar în Bucovina, **Universitatea din Cernăuți** (1875).

După înfăptuirea Marii Uniri, legile din 1924 - 1928 îi conferă învățământului un caracter unitar, modern și deschis tuturor solicitărilor confesionale și etnice. Toate grupurile minoritare au libertate deplină să înființeze școli cu predare în limba proprie. Numărul unităților de toate gradele crește și se construiesc localuri monumentale. Diploma românească de bacalaureat are în Franța și în alte țări occidentale aceeași valoare ca și diploma din țara respectivă. Universitățile românești se afirmă prin învățați și opere de valoare internațională. Această întărire a demersurilor calitative are loc însă pe un fond de relativă restrângere a accesului, în liceu și facultate, al tinerilor provenind din păturile sărace, datorită sistemului greoi de taxe și numărului mic de burse. Ceea ce s-a speculat prin Legea din 1948 și ulterior, când instituirea gratuității întregului învățământ românesc și distribuirea, fără nici o plată, a manualelor necesare claselor I-XII au primit accentuate conotații politice.

Ca un corolar al tuturor acestor eforturi, în 1966, la București, **René Maheu**, directorul general al UNESCO, consacra în termeni superlativi contribuția și rolul învățământului românesc în realizarea unei **civilizații a universului**, pomind tocmai de la moștenirea latină, spiritul de sinteză și toleranța probată dintotdeauna în România: "Unde aș putea aminti, cu mai mult teame, virtuțile acestui umanism realist și realizator, care este de acum înainte credința și regula de conduită a UNESCO, dacă nu în țara această care se străduiește deopotrivă să păstreze tot ce constituie bogăția istorică și posibilitățile viitoare ale personalității sale naționale și să se achite de obligațiile ei față de comunitatea umană, deschizându-se, dar ce spun eu?, angajându-se activ în toate acțiunile cooperării internaționale: începând cu orizonturile cele mai apropiate - colaborarea culturală balcanică lansată în cadrul UNESCO din inițiativa românească reprezintă un exemplu remarcabil în acest sens - până la cele ale întregii Europe, din care aceste vechi meleaguri de civilizație fac parte integrantă, precum și până la cele, și mai largi, ale întregii planete unde atâtea popoare îi oferă, o dată cu prietenia lor, tot atâtea sarcini pe care trebuie să le urmărească împreună?"

Și unde, în țara aceasta, mai bine decât în această Universitate care, urmașă a vestitei Academii domnești Sf. Sava, își trage rădăcinile din cele mai autentice tradiții naționale și care, fiind acum deschisă întregii națiuni, are un număr de studenți ce a crescut de patru ori într-un sfert de veac, legată cu hotărâre de toate acțiunile progresului economic, social și intelectual, a jucat și joacă un rol esențial în construirea noii democrații românești? Unde, mai bine decât în această casă care se mândrește pe bună dreptate că a numărat în rândurile ei mari erudiți și mari oameni de acțiune, cum sunt Nicolae Iorga și acel pionier al cooperării internaționale, a cărei sărbătorire binemeritată a avut loc de curând, Nicolae Titulescu?"

Astăzi, când avem mai mulți conștatați decât constructori, e bine să medităm îndelung asupra unor astfel de aprecieri.

Ore de curs la Universitatea „Spiru Haret”

Din perspectiva lucrărilor de diplomă

Cercetarea științifică studențească la Universitatea "SPIRU HARET"

Tinerei generații, aflate în plin proces de formare, îi este necesară o pregătire în vederea autoformării, autoinstruirii în condițiile epocii pe care o trăiește. Nici o instituție de învățământ nu poate elibera "certificatul" de competență pentru toată durata vieții, școala fiind o etapă, o treaptă în instruirea și educația permanentă, deoarece este important ca în procesul de învățământ, unde totul este reglementat, saturat de cerințe și obligații, să se stimuleze necesitatea unor elemente de autoinstruire care să asigure învățământului flexibilitate și dinamism. Acestea trebuie să înceapă din primii ani de școală, atingând un nivel superior în anii studenției, când nevoia de cunoaștere se amplifică.

Cercetarea științifică se învață, cercetătorul științific nu poate trăi din amintiri. Studentul trebuie să dispună de capacități de a sesiza o problemă și de a o integra în contextul istoric și sistematic al gândirii dintr-un domeniu, de a organiza și planifica procesul de rezolvare a unei probleme.

Activitatea independentă pe care am desfășurat-o în cei trei ani de studenție la Facultatea de So-

ciologie-Psihologie a Universității "Spiru Haret" mi-a dezvoltat dorința de a cunoaște, de a afla și însuși cunoștințe noi, necesare afirmării propriei personalități ca viitor specialist. A primit o motivație intrinsecă, implicând latura volitivă, dar și cea afectivă.

În facultate am practicat forme variate de însușire și educare a capacităților de cercetare, între care unele au fost cu caracter obligatoriu: seminarii, lucrări de laborator, lucrare de licență; iar altele au fost cursuri de metodică a cercetării științifice sau de tehnică experimentală, cercuri științifice.

Și iată-mă ajunsă în ultimul an de facultate, când mi-am ales lucrarea de licență. Pot spune că nu mi-a fost greu, deoarece am participat efectiv la cercurile științifice, simpozioane cu prezentare de lucrări personale, toate fiindu-mi un ideal de orientare și de ucenicie în domeniul cercetării științifice, o formă de instruire și de valorificare a intereselor cognitive. Rezultatele cercetării științifice personale au devenit publice. Prin discuții, schimburi de păreri, confruntări de opinii și idei, conținutul comu-

nicărilor mele a fost îmbunătățit, iar dezbaterile au fost un mod practic de instruire.

Cercurile științifice la care am participat au constituit pentru mine o modalitate prin care am putut afla lipsurile sau scăpările din cercetarea efectuată, care s-a confirmat sau infirmat contribuția la rezolvarea problemei propuse.

Participarea efectivă la toate aceste forme de instruire științifică m-a ajutat să strâng un vast material, bine selectat, ordonat, așezat și bine gândit, să mă hotărâsc la alegerea temei de licență, să realizez planul lucrării cu ușurință.

Creativitatea, adaosul de nou lângă informația adecvată au acum o finalitate - o lucrare științifică, un mod de verificare a nivelului de maturitate și formativ-profesional, și, totodată, sunt expresia cercetării științifice studențești desfășurate în cei 4 ani de facultate.

MARIANA DUMITRESCU, studentă în anul IV al Facultății de Sociologie-Psihologie

PUNCTE DE VEDERE

La ordinea zilei:

NATO EXTINDEREA SPRE EST - O DECIZIE CU SERIOASE IMPLICAȚII

Prof.dr. CONSTANTIN VLAD

Se admite îndeobște că țările din Europa Centrală și de Est, între ele fiind și România, s-au găsit, după schimbările petrecute la sfârșitul anilor '80 și desființarea organizației Tratatului de la Varșovia, într-un vid de securitate, atât națională, cât și la nivel regional.

Este interesant că, aflate într-o astfel de condiție, respectivele țări n-au optat pentru un statut de neutralitate. Observația ar putea apărea neașteptată. Să ne amintim, totuși, că Europa băntuită de "războiul rece" a acumulat nu numai tradiții de apartenență la blocuri militare-politice și ale politicii de bloc, ci și tradiții ale neapartenenței la asemenea blocuri și politici (neutralitate, neangajare, nealinieră). Spre a mă referi la această din urmă tradiție, amintesc că Suedia, Elveția, Austria, Finlanda, Iugoslavia, Cipru, Malta avuseseră statute de neutralitate în condițiile "războiului rece". Mai mult decât atât, unele dintre aceste țări erau deja, în aceleași condiții ale "războiului rece", angajate în anumite forme de integrare vest-europeană, de pildă în Consiliul Europei. Apoi, în scurt timp după depășirea bipolarismului, unele dintre ele: Suedia, Finlanda, Austria au dobândit calitatea de membru al Uniunii Europene. Existau ori se creau, așadar, precedente de integrare în Comunitățile Europene (politice și economice), fără o angajare simultană în structurile de securitate (militare) născute în spațiul euro-atlantic; și aceasta chiar atunci când statele din centrul și estul continentului se aflau în situația de a-și formula noile opțiuni în materie de politică externă și de securitate națională.

Desigur, nu am elemente de judecată dacă o ipotetică alegere a statutului de neutralitate atunci, la începutul anilor '90, de către noile democrații ar fi fost un pas posibil și realist. Nu-mi pot însă reprimă sentimentul că, probabil, s-a pierdut o șansă istorică pentru creșterea numărului de state neangajate și pentru extinderea zonei de neutralitate în Europa, ca o alternativă la extinderea ulterioară a NATO. Este în afara oricărei îndoiele că o astfel de extindere a spațiului neutralității - bineînțeles, recunoscută și garantată de către toate marile centre de putere prezente sau care acționează pe Continent - ar fi schimbat multe din datele problematicii securității europene în perioada post-"război rece".

În același sens, socotesc drept un sofism ieftin susținerea de la noi și de aiurea, potrivit cărora aderența la structurile de securitate euro-atlantice ar fi o condiție indispensabilă pentru dezvoltarea democratică a țărilor din centrul și estul continentului, precum și a integrării lor economice și politice reușite și depline în Uniunea Europeană. Aici istoria s-a pronunțat deja: țările neutre și nealiniate din Europa (nu discut cazul Iugoslaviei, care cuprinde multe elemente particulare în legătură cu probleme ce ne interesează) s-au dezvoltat ca țări democratice fără a se integra în prealabil în structurile europene, iar acum integrarea lor în Uniunea Europeană va fi însoțită de stabilirea unor legături cu UEO, legături a căror natură urmează a fi determinată doar după ce conferința de revedere a Tratatului de la Maastricht va aduce importante clarificări în problema respectivă. Oricum, integrarea unor țări neutre și nealiniate în Uniunea Europeană nu e în nici un fel condiționată de intrarea în NATO. În genere, este de remarcat faptul că nu lipsesc criticile la adresa ideilor care atribuie Alianței Nord-Atlantice ca atare un rol efectiv și direct în promovarea valorilor democratice. "De fapt, scrie în acest sens Michael Mandelbaum, director al Proiectului privind Relațiile Est-Vest la Consiliul pentru Relații Externe, SUA, într-un important articol publicat în revista, "Foreign Affairs", NATO nu este un instrument efectiv nici pentru promovarea piețelor libere, nici a democrației. În a doua jumătate a anilor '40, când soarta democrației și a piețelor

libere din Europa Occidentală era o problemă internațională prioritară, principalul răspuns - și unul extrem de reușit - a fost Planul Marshall. Acest plan a furnizat capital, acces pe piață și stimulente pentru cooperarea economică de care Europa Centrală are nevoie în prezent. Sursă logică pentru toate aceste trei lucruri nu este NATO, ci Uniunea Europeană."

Este și mai interesant, pe de altă parte, faptul că țările din partea de est și centrală a Europei nu numai că n-au ales ele însele o eventuală formă de neutralitate, dar n-au fost îndemnați de nimeni să facă o astfel de alegere. Și aceasta, pentru că, în realitate, Occidentul nu dorește extinderea zonei de neutralitate în Europa, ci lărgirea Alianței Nord-Atlantice spre Est.

Orientarea Alianței Nord-Atlantice spre a se extinde către Est și, în final, decizia luată în acest sens au stârnit și stârnesc dispute numeroase și aprinse. Măsura extinderii are susținători hotărâți în rândul unor personalități proeminente ale diplomației, politicii, științei. Dintre aceștia menționez pe Henry Kissinger, care, în decembrie 1994, a publicat un articol intitulat semnificativ "Extinderea NATO acum", precum și pe Zbigniew Brzezinski, care s-a pronunțat în favoarea deschiderii Alianței către Est în revista "Foreign Affairs". Extinderea are, pe de altă parte, oponenți la fel de hotărâți și prestigioși. Printre ei se află Paul Nitze și George Kennan, care consideră că nu este acum timpul pentru o expansiune către est a NATO. Cunoscutul analist american Jim Hoagland reproducea poziția exprimată în același sens de generalul Jack Galvin, care a îndeplinit până în 1992 funcția de comandant suprem al forțelor aliate în Europa. Din cauza grabei de expansiune a NATO către Est "am câștigat războiul rece, dar pierdem pacea" - a afirmat generalul Galvin, exprimând cu voce tare ceea ce, potrivit lui Hoagland, gândesc numeroși membri actuali ai corpului de comandă militară americană în Europa și mulți alți înalți funcționari de la Pentagon. Și prezentarea unor astfel de luări de poziție împotriva extinderii NATO spre Est - poziții foarte puțin ogândite de mass media românească - ar putea continua pe pagini întregi.

Ce motivație are măsura de lărgire a NATO prin primirea unor țări centrale și est-europene? Mi se pare necesar să integrez această motivație în viziunea, larg acceptată pe plan internațional, cu privire la amenințările la adresa stabilității și securității în condițiile post-"război rece", întrucât din viziunea respectivă decurge, între altele, și orientarea spre menținerea, dezvoltarea și extinderea Alianței Nord-Atlantice. În linii mari, astfel de amenințări sunt considerate tensiunile și eventualele conflicte regionale și interetnice, sursele de instabilitate și ciocniri activate de procesele de reorganizare a raporturilor dintre statele succesore ale URSS și, în acest cadru, o posibilă angajare a Federației Ruse într-o politică neoimperială, conflictele care au însoțit destrămarea fostei Iugoslavii, pericolul diseminării armelor de distrugere în masă, inclusiv nucleare, terorismul internațional, crima organizată, imigrația ilegală, deteriorări grave ale mediului ambiant.

Desigur, astfel de amenințări au, fiecare în mod distinct, relevanța lor în motivația evoluțiilor pe care le cunoaște Alianța Nord-Atlantice și în condiționarea rolului acesteia în perioada post-"război rece". Totuși, determinante pentru menținerea și pentru extinderea NATO spre Răsărit sunt, după părerea mea, relațiile Occidentului cu Rusia și, în acest cadru, atitudinea Rusiei față de problemele securității pe Continent, în general și, în particular, poziția sa față de țările Europei Centrale și de Răsărit, mai precis în ceea ce privește orientarea dezvoltării acestora, a politicii lor externe, față de aranjamentele de securitate în care acestea se angajează. Spre a mă

limita aici la problematica privitoare la țările menționate, reamintesc că, potrivit unor numeroase analize făcute în aceste țări și pe plan internațional, ele doresc să devină membre ale structurilor de securitate euro-atlantice cu deosebire datorită temerilor că ar putea ajunge într-o sferă de influență rusească, ceea ce ar reface, în forme și modalități noi, vechile lor dependențe față de fosta URSS.

Într-adevăr, cum remarcă istoricul francez Michael Heller, "deși Rusia are astăzi granițele din secolul al XVI-lea - cu excepția Siberiei pe care a cucerit-o în secolul al XVII-lea - și în ciuda imensului recul pe care l-a cunoscut în foarte multe domenii după dispariția URSS, ea rămâne o mare țară euro-asiatică cu imense resurse naturale și umane, o putere militară redutabilă, în domeniul nuclear fiind efectiv o superputere". Politică externă rusă, după o perioadă scurtă de incertitudini și ambiguitate, a devenit în ultimii ani tot mai conturată, substanțial mai ambițioasă în obiective, tot mai bogată în inițiative, luări de poziție, acțiuni. În condiții când, după destrămarea URSS și dispariția Tratatului de la Varșovia, SUA au rămas singura superputere, iar strategia dezvoltării lumii și a relațiilor internaționale s-a concentrat în principal în cele 3 centre de putere existente: SUA, Uniunea Europeană și Japonia, linia revenirii ca mare putere în afacerile europene și mondiale implică, din partea Rusiei, o politică ofensivă, animată de spirit de competiție. Rusia este succesoarea legitimă a URSS în relațiile internaționale, dar ea n-a moștenit automat și statutul predecesorei sale în lume. Ea trebuie "să se bată" ca să obțină un astfel de statut în ceea ce privește modul cum este tratată pe plan internațional, mai ales de către Occident; și este, desigur, de o importanță deosebită ca ea să facă aceasta, acum și în viitorul previzibil, cu mijloacele pe care i le pun la îndemână politica și diplomația, în condițiile prevalării spiritului de cooperare și parteneriat și nu a celui de confruntare, cu o reluare a politicii echilibrului de forțe, a cursei înarmărilor etc. Aceasta ar presupune acomodarea, chiar armonizarea intereselor funda-

mentale de securitate ale Occidentului, pe de o parte, și ale Rusiei, pe de alta, evitarea izolării internaționale a Rusiei, participarea ei la construcția unei Europe Unite, a unui sistem de securitate atotcuprinzător, înainte de toate pe continentul european.

Va fi posibilă o astfel de acomodare și armonizare a intereselor celor două părți - pentru că sunt, în realitate, două părți? Numai viitorul o va arăta. Dar conturarea acestui viitor depinde, în mod hotărâtor, de felul cum se acționează astăzi. Din acest punct de vedere inițiativa lărgirii Alianței Nord-Atlantice se poate dovedi o adevărată piatră de hotărâre în fapt, ea provoacă o veritabilă încercare de forță între Occident și Rusia. În ceea ce privește Rusia, opoziția față de extinderea NATO spre Est semnifică, în principiu și în mod practic, negarea dreptului statelor din partea centrală și de răsărit a continentului european de a opta pentru o anumită politică externă, de securitate și de apărare și, totodată, negarea dreptului Alianței Nord-Atlantice de a decide asupra componenței sale și a configurației sale geografice, ceea ce echivalează cu pretenția unui drept de veto asupra politicii NATO în domeniile amintite. Este o pretenție fără precedent. Ar fi, însă, după părerea mea, o gravă eroare să se considere poziția Rusiei în problema dată drept un simplu bluff. Această poziție decurge din concepția cu privire la factorii de insecuritate, formulați în recent adoptata doctrină militară a Federației Ruse. Opoziția față de extinderea NATO spre Est a devenit o linie de conduită constantă a autorităților ruse, una dintre prioritățile politicii externe rusești, confirmate și de noul șef al diplomației ruse, Evgheni Primakov. Și este de menționat că, într-un studiu elaborat de Institutul pentru Studii de Apărare de la Moscova, la cererea Ministerului Rus al Apărării, între cele cinci directive strategice naționale propuse se află și "contracurarea extinderii spre est a blocului NATO".

POLITICA în timp și spațiu - Reflecții asupra geopoliticii în lumea contemporană - (II)

Dr. ION MITRAN

Ridicarea politologiei la nivelul științelor sociale contemporane, al științei în general, care oferă noi instrumente pentru aprofundarea cunoașterii umane, implică și inovarea conceptuală pentru eliminarea "petelor albe" (sau "negre"), una din căi fiind și o directă implicare în analiza simultană a politicii în timp și spațiu. Din orizont geopolitic și cronopolitic, apar limpede unitatea și contradicția proceselor și fenomenelor politice, caracterul lor continuu și discontinuu, simetric și asimetric, raportul dintre peren și tranzitoriu, dintre obiectiv și subiectiv, dintre certitudini și incertitudini. Cum tocmai acesta este drumul către îmbogățirea cunoștințelor și concluziilor despre politică din punctul de vedere al caracteristicilor sale spațio-temporale, transpune limpede cerința examinării timpului social-politic în devenirea sa și a spațiului geopolitic în schimbarea politicilor din interiorul unui "anume" timp social-politic.

De altfel, abordările politologice mai noi, ocupându-se de variabilele orientărilor politice, descriind condiționări externe și interne, atrag atenția asupra "importanței variabilei temporale" (1). Din această perspectivă, se consideră că timpul reprezintă o dimensiune importantă a acțiunii politice, distingându-se timpul evenimentelor și timpul actorilor politici. O asemenea metodă de abordare ar putea fi numită metoda cronopolitologică, al cărei conținut nu se suprapune modului de abordare istorică. Adeptii variabilei temporale înțeleg prin timpul evenimentelor cursul temporal al transformării permanente dar neregulate (neliniare) a obiectivelor politice și sociale față de care se formează atitudini politice; aceste obiective iau în cursul timpului o serie de configurații specifice care condiționează puternic lanțul transformărilor ulterioare. În acest context, prezintă însemnătate observația că prea adesea este uitată ponderea constrângerii ireversibile a evenimentelor în istorie, cu alte cuvinte, constrângerile sau restricțiile conjuncturale își au rolul, funcția și relevanța lor în

analiza politică. Spre exemplu, într-un fel acționa Germania pe plan european și mondial ca două decenii în urmă și altfel în prezent. În același timp, este evident că timpul evenimentelor politice nu poate fi confundat cu timpul actorilor politici. Dimensiunea istorică a acestuia din urmă trimite la evenimentele politice trăite de "actori" dar și la cicluri biologice, de viață sau de apartenență unică, irepetabilă la o anumită generație. Astfel, timpul lui Nicolae Bălcescu este timpul revoluției de la 1848, dar timpul acelei revoluții este cel al schimbării istoriei naționale în ansamblu, a destinului națiunii române.

Revenind la abordarea geopolitică a lumii contemporane, sunt de semnalat opiniile unor analiști ai domeniului (2), care consideră că geopolitica privește fenomene ai căror actori sunt statele private ca entități independente dar se referă și la tendința unui stat oarecare de a domina altele sau de a se proteja de consecințele acestei tendințe asupra lui însuși. Asemenea procese, care pot fi violente sau nonviolente, dar care, în esența lor, sunt de dominare, vizează, în contextul întâlnirii sferelor de interes, integritatea și existența statelor, funcționarea lor ca societăți independente. Din perspectivă geopolitică și cronopolitică, violența este un mod de reglare, printre altele, a raporturilor interstatuale, mod din ce în ce mai indezirabil și "inactual", mai ales datorită armelor de distrugere în masă. Perioada de după război și anii post-confruntării bipolare pun în evidență recursul la economie, tehnologie, mijloace financiare, precepte moral-juridice, "bombardamentul" informațional etc. De aici și structurarea unor roluri specifice ale câmpului geopolitic, diverse și diversificate, autonome dar și interpenetrante, interactive cum ar fi: spațiul armelor, spațiul economiei, spațiul financiar, spațiul tehnologic, spațiul moral-juridic (drepturile omului), spațiul cultural, ca și cel spiritual-religios. Asemenea aspecte sunt pe larg și pertinent tratate în *Geopolitica - o abordare prospectivă*, lucrare ce se ocupă de istoria disciplinei, de pa-

rametrii permanențelor și schimbărilor, propunând și unele "reper" pentru secolul XXI (3).

Geopolitica poate fi funcțională și eficientă, scria Anton Golopențiu, dacă cercetează ce se petrece în statele străine din nevoia de a prevedea consecințele pentru statul propriu; dacă analizează starea de lucruri dintr-o anumită țară și urmările acestora pe plan extern; dacă studiază potențialul statelor așa cum rezultă din acțiunea unor mulți factori (teritoriu, neam, populație, economie, compoziție socială, regim politic). Pentru sociologul român, rezultatele unei asemenea cercetări servesc politicii naționale în procesul fundamentării conduitei interne și externe, fiind necesar ca cercetarea să fie continuă, permanentă, dat fiind că rezultatele se modifică, fiind depășite mereu de viață, de evenimente.

În perioada de după cel de-al doilea război mondial, o dată cu crearea unor organisme internaționale, precum Organizația Națiunilor Unite, sau a unor organisme zonale - militare, economice și politice, geopolitica a cunoscut o continuă reînnoire și remodelare, urmând asemenea altor discipline un proces de renaștere sub impactul permanentului conflict dintre "vechi" și "modern", prezent în toate domeniile.

Cum remarcă analiștii, dată fiind diversitatea teoriilor despre societate și stat, s-a impus și se impune a face unele delimitări spre a se evita confuzia așezării semnului de egalitate între cele două concepte, frecvent utilizate în limbajul politic. Astfel, adeseori se consideră "societatea" ca fiind sinonimă cu populațiile "naționale" ale statelor (societatea britanică, societatea franceză, societatea românească), iar uneori se vorbește despre "societate" ca entitate zonală (societatea americană, societatea occidentală, societatea vest-europeană sau est-europeană etc.). În această ordine de idei este îndreptățită întrebarea unora dacă se poate teoretiza statul modern ca o structură singulară sau se poate vorbi despre diversitatea statelor, intrând, de fapt, în sistemul interstatal. Echivalarea termenilor societate-stat, altfel spus contopirea lor conceptuală ar împiedica analiza nuanțată a lumii ca sistem (economia mondială, ordinea internațională, sistemul interstatal). Cum observă unii analiști politici, contopirea statului în relația globală "sistem-lume-societate" înlocuiește abordarea realistă a rolului statului, duce la subordonarea, inefectuoasă teoretic, a conceptului unei realități globale. Nu este însă fructuoasă, și nici recomandabilă, nici abordarea inversă, "socio-centrică", specifică teoriilor hipnotizate de conceptul și practica "statului" în sine. Fiecare concept, inclusiv geopolitica sunt complexe iar interacțiunea factorilor și noțiunilor cu care operează - între care politicele zonale, regionale -, teoriile mondialismului multiplică starea de complexitate, ceea ce presupune ca în orice analiză să se ia în considerare cât mai mulți, dacă nu chiar toți factorii componenți; neapărat însă cei esențiali, cu putere de influență determinantă.

În încheierea acestor considerații, reluând teza unității dintre spațiu și timp, a intercondiționării lor, se pare că au dreptate cei care susțin că dintre problemele pur filosofice ale timpului, cea mai deconcentrată este cea a "tregerii", fiind aproape inevitabilă a gândi fie că timpul curge, fie că oamenii, deci popoarele, statele "călătoresc" în el. Dacă se presupune sau se dorește ca această trecere, în felul său tranziție, să fie mai rapidă ori mai lentă rămâne mereu de aflat răspunsul la întrebarea crucială: "În raport cu ce?"

Cum remarcă un recent *Dictionar de filosofie și logică* (Antony Flew), "această problemă reclamă o înțelegere deplină a asimetriei dintre trecut și viitor; asimetrie numită uneori săgeata timpului", asimetrie dependentă de "relații cauzale asimetrice dintre evenimente". Dar relațiile cauzale operează atât în cadrul ordinii temporale, cât și al celei spațiale, geografice, geopolitice. Sub acest aspect intră însă în discuție un alt concept controversat, cel de "ordine internațională", a cărui abordare constituie o temă aparte.

1) Madeleine Grawitz, Jean Leca, *Traité de Science Politique*, vol. III, L'action politique, PUF, Paris, 1985, p. 378-379.

2) *Géographie du politique*, Sous la direction de Jacques Levy, *Espaces Temps*, Presses de la Fondation National de Sciences Politiques, Paris, 1991 sau Cox R. Kevin, *Location and public problems. A political geography of the Contemporary World*, Oxford, B. Blackel, 1979.

3) Sergiu Tămaș, *Geopolitica*, Noua Alternativă, București, 1995.

PERMANENTE ROMÂNEȘTI

MIRCEA ELIADE

ȘI „ȘTIINȚA GENERALĂ A RELIGIEI”

ION MIHAIL POPESCU

Preocupările de întemeiere a unei „științe generale a religiei”, ca disciplină care acoperă totalitatea conceptului de religie (*allgemeine Religionswissenschaft*), sunt vechi, dar sistematizarea lor, care își are pilastrii în toate disciplinele despre Religie (cu „R” mare și la singular) și despre religii (cu „r” mic și la plural) își au statutele și rolurile lor, cu deosebire, în secolele XIX și XX. În corpul conceptual al „științei generale a religiei” se recunosc și se regăsesc adevărul și erorile tuturor religiilor istorice preceștine, creștine și postceștine, reflectându-se o trăsătură generală și comună caracteristică lor, lăsând spații libere religiilor ce s-ar putea ivi în viitor, cu diferite conținuturi ale religiozității, având în vedere moralitatea cercetătorilor, puterea lor de argumentare și performanțele lor de interpretare sau de reinterpretare. Joachim Wach (1898-1955) - metodolog și sociolog al religiilor - a continuat (până în 1935 în Germania, apoi în Statele Unite ale Americii) tezele esențiale ale lui Wilhelm Dilthey în problemele interpretării și înțelegerii religiei ca fenomen social, argumentând că experiența religioasă reprezintă

„răspunsul total al ființei totale a omului față de ceea ce el percepe ca realitate ultimă”.

El a tânjit toată viața spre o cercetare totală a faptelor, fenomenelor și evenimentelor religioase și a considerat că *Religionswissenschaft* va fi o disciplină științifică a viitorului, în care cercetări reunite, de filosofie, psihologie, istorie, antropologie și sociologie pătrund în esența religiilor, o analizează, o descriu, o explică, o înțeleg și o critică în chip unitar.

Nume ilustre care au excelat pe acest teren al cercetării, citate și comentate, îndeosebi, de Jacques Waardenburg și Mircea Eliade, sunt, într-o ordine neierarhizată axiologic, Nathan Söderblom (1866-1931), William Brede Kristensen (1867-1953), Rudolf Otto (1869-1937), Gerardus van der Leeuw (1890-1950), Henrich Frick (1893-1952) alții.

Începuturile secolului XX au repus problema „științei generale a religiilor” în termeni noi. Anul 1912 a fost un an remarcabil în privința aceasta. „În acest an - socotea Mircea Eliade - Emile Durkheim a publicat *Les formes élémentaires de la vie religieuse* („Formele

elementare ale vieții religioase”), iar Wilhelm Schmidt a terminat primul volum al monumentalei sale scrieri *Der Ursprung der Gottesidee* („Originea ideii de Dumnezeu”), care nu va fi încheiată decât patruzeci de ani mai târziu, ultimele două volume (XI și XII) apărând în 1954 și 1955, după moartea autorului. Tot în 1912 publică Raffaele Pettazzoni importanta sa monografie *La Religione primitiva in Sardegna* („Religia primitivă în Sardinia”), iar C.G.Jung lucrarea *Wandlungen und Symbole der Libido* („Tranzacții și simboluri ale Libido-ului”), în timp ce Freud făcea corecturile la *Totem und Tabu* („Totem și tabu”), care urma să apară sub formă de carte în anul următor.”

Nici unul dintre cele patru demersuri (sociologic, etnologic, psihologic și istoric), deși diferite unul de altul, nu ilustra, în considerațiile lui Mircea Eliade, ceva exclusiv nou, fiind, în esență, unilaterale, cu excepția lui Wilhelm Schmidt, care a pus bazele *etnologiei istorice*, și a lui Raffaele Pettazzoni - „unul dintre rarii istorici ai religiilor care a luat în

serios dimensiunile disciplinei sale. În fapt, el s-a străduit să acopere totalitatea domeniului ce revine conceptului de *allgemeine Religionswissenschaft*. El se considera un istoric, înțelegând prin aceasta că demersul și metoda sa nu erau cele ale sociologului sau ale psihologului religiei. El voia să fie, însă, istoricul *religiilor*, iar nu specialistul unui singur domeniu”. (Mircea Eliade).

Mircea Eliade (1907-1986) a avut un rol remarcabil în constituirea „științei generale a religiilor”, ca disciplină autonomă în sistemul (subsistemul) științelor contemporane. Eruditul savant de origine română a discutat în aproape toate studiile sale despre religii, îndeosebi în *Alchimia asiatică* (1935), *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne* (1936), *Cosmologie și alchimie babiloniană* (1937), *Techniques du Yoga* (1948), *Traité d'histoire des religions* (1949), *Le Mythe de l'Éternel Retour* (1949), *Le Chamanisme et les techniques archaïques de l'extase* (1951), *Le Yoga, Immortalité et liberté* (1954), *Das Heilige und das Profane*, apărut în 1957 în Germania, tradus în franceză în 1965 cu titlul *Le sacré et le profane*, *La Nostalgie des origines - méthodologie et histoire des religions* (1970), bunăoară, în care sunt preluate și adăncite concepte, idei și motive prefigurare în cursurile de Istoria religiilor, susținute la Universitatea din București, înaintea celui de al doilea război mondial, cele ținute la École des Hautes Études din Paris, sporindu-le dimensiunile interdisciplinare în Statele Unite ale Americii, unde a predat Istoria religiilor (fiind și șef al catedrei cu același nume) la Universitatea din Chicago (1956-1986).

Mulți ani înainte de a muri,

Eliade s-a preocupat de alcătuirea unui colectiv de cercetători ai religiilor care, în temeiul cunoștințelor acumulate în a doua jumătate a secolului XX, să fie în stare să strângă laolaltă, într-o enciclopedie, sub formă de articole și studii, tot ceea ce se știe despre ideile, credințele, miturile, simbolurile, hierofaniile și personalitățile care au jucat un rol în istoria credințelor și vieții religioase din cele mai vechi timpuri până în prezent, neocolind contribuțiile ortodoxiei și, în cadrul lor, pe cele ale ortodoxiei românești. Urmarea a fost că, în 1987, un an după moartea sa, a fost tipărită, la Maximilian Publishing din New York și la Collier Publishers din Londra, *The Encyclopedia of Religion* (vol. I-XVI), dedicată lui Victor Turner (1920-1963) - etnograf și istoric al religiilor - și lui Mircea Eliade, sub a cărui îngrijire fusese întocmită.

E de netăgăduit că *Istoria credințelor și ideilor religioase* este pivotul „științei generale a religiilor” - disciplină autonomă în sistemul științelor moderne și contemporane - și că ea reprezintă, în totalitatea ei, un monument de erudiție și de inteligență analitică, iar Mircea Eliade este o personalitate exemplară a culturii contemporane, care, deși departe de țara sa de naștere, și-a păstrat totdeauna românitatea, nefiind niciodată un „deșărat”, și care a deschis românității ferestre mari spre UNIVERSALITATE, diferențiindu-se, astfel, de alți „români” din străinătate, care, prin „vocale” lor, au adus României mai multe ponoase decât foloase. El nu are nevoie de monumente, fiindcă și le-a ridicat singur prin opera sa, iar cunoașterea (și recunoașterea) valorii ei este o datorie sacră pentru toți românii de astăzi și, mai ales, de mâine.

NICOLAE BAGDASAR

Filosofia culturii

Prof. dr. ION FLOREA

Se împlinesc, în acest an, un secol de la nașterea lui Nicolae Bagdasar (februarie 1896) și un sfert de veac de la moartea sa (21 aprilie 1971). Profesor de istoria filosofiei moderne, metafizică și teoria cunoștinței, iar anterior, de psihotehnică și logică, Nicolae Bagdasar a contribuit hotărâtor la formarea a numeroase generații de filosofi, mai cu seamă prin lucrările sale, îndeosebi prin cele cinci volume ale *Istoriei filosofiei moderne* (1937-1941), al cărui animator el a fost. Ultimul volum, *Filosofia românească de la origini până astăzi*, a fost scris în întregime de Bagdasar, integrând astfel gândirea națională în cea universală, cum lorga procedea cu istoria românilor. Chiar și în anii grei ai dogmatismului stalinist, când profesori ca el și ca Lucian Blaga, Mircea Florian, Anton Dumitriu ș.a. erau epurați din învățământ, iar cărțile lor interzise, acestea tot mai ajungeau în mâinile studenților filosofi, informându-i și formându-i într-un spirit larg, antidogmatic.

Nicolae Bagdasar a rămas, mai în tot ce a scris, un istoric al filosofiei, universale și românești, chiar și prin lucrările sale *Filosofia contemporană a istoriei* (proiectată în trei volume și din care a apărut numai primul, în 1930, și *Teoria cunoștinței*, 1940, cu toate că promitea în *Introducere* o tratare sistematică și teoretică). Răsturnările survenite în istoria țării, care i-au pus lucrările la index pentru o vreme, l-au împiedicat să-și desăvârșească opera filosofică originală. S-a arătat, pe bună dreptate, această neîmplinire a lucrărilor sale sau că dezvoltările teoretice au rămas simple promisiuni sau doar schițe de idei și probleme. Așa este. Și totuși, în domeniul filosofiei culturii, în care a publicat destul de puțin, Nicolae Bagdasar compensează această lacună. A publicat în acest domeniu patru studii, pe care le-a reunit, în 1931, în culegerea *Din problemele culturii europene*. Din perspectivă

istoriografico-filosofică el mai abordase o asemenea problematică în volumul *Istoria filosofiei românești*, în care analizează concepțiile asupra culturii ale unor gânditori români, iar în 1969 publica, la Editura științifică, volumul *Teoreticieni ai civilizației*, care supune unei analize critice concepțiile dezvoltate de Toynbee, Jaspers și Berdiaev.

Nicolae Bagdasar apără *autonomia* valorilor culturale, ca o condiție a libertății creației în acest domeniu și a progresului armonios al culturii. Conform acestui principiu, fiecare domeniu important al culturii își află „în el însuși ceea ce-i trebuie și nu are nevoie să facă împrumuturi (de) la ceilalți”. Temeiurile fiecărui domeniu al culturii fiind în el însuși, elementele constitutive ale culturii europene - adevărurile științifice, normele morale, principiile estetice și dogmele religioase - sunt „egal de îndreptățite în cadrul ei”, specifice, „bine distincte și independente unele de altele”, nici unul neputându-se substitui celorlalte. Țin de specificul culturii europene garantarea și prețuirea tuturor acestor valori, care dau expresie facultăților sufletului omenească dotat cu sentimente, voință și intelect.

În viziunea lui Bagdasar, numai coexistând, valoarele spirituale „se întregesc” în cultura europeană. El atrăgea atenția că nici o cultură cu adevărat sănătoasă nu se poate baza pe exclusivismul valorilor religioase, științifice, morale sau artistice. Profesorul român credea, de aceea, că societatea trebuie să poarte grija dezvoltării tuturor valorilor, numai astfel evitându-se dezechilibrele conștiinței europene, crizele acestei culturi. Problematicele crizei culturii europene ocupând un loc aparte în lucrările unor filosofi ca Nietzsche, Simmel, Liebert, Massis, Spengler și Berdiaev, Nicolae Bagdasar simte și el nevoia, ca alți conaționali, filosofi consacrați ai culturii, să se pronunțe și să formuleze

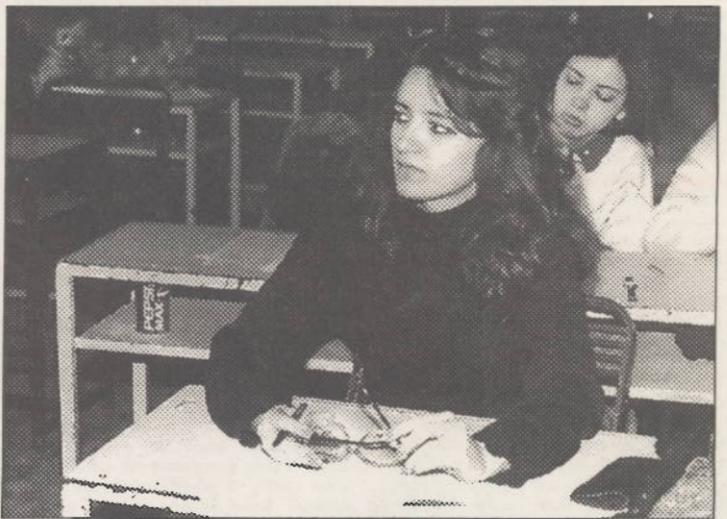
un punct de vedere propriu, mult mai nuanțat și ferit de absolutizări metafizice. Că o asemenea criză este reală într-un secol atât de convulsant îi apare neîndoielnic lui Bagdasar. Criza culturii se manifestă, în opinia sa, prin disproporționata dezvoltare a domeniilor ei, fie a științei în raport cu moralitatea, arta și religia (acestei situații i-a corespuns în filosofie predominarea concepțiilor pozitiviste și scientiste), fie a religiozității, printr-o exaltare mistică generalizată. Criza culturii europene se manifestă și în preocuparea exclusivă a indivizilor și a politicilor globale pentru sporirea valorilor materiale (care formează civilizația) în dauna celor spirituale, a culturii propriu-zise, ca și în dezinteresul cvasigeneral pentru om și sufletul său. Omul devine astfel din scop, mijloc. Accentul unilateral pe civilizație, uitându-se cultura și sufletul individului, duce la sărăcirea și pierderea specificității omului, la dezumanizarea lui și a relațiilor sociale. Asemenea semne de criză în planul culturii nu sunt însă anormale, morbide prin ele însele, desemnând cumva un declin ce duce iremediabil cultura la dispariție, cum credea, în fatalismul său, Spengler.

După părerea lui Bagdasar,

crizele spirituale sunt momente de „regurare a forțelor sufletești”, pentru a porni la descoperirea de noi domenii și valori spirituale, sunt indicii că, mai devreme sau mai târziu, „se va produce iarăși o nouă sinteză culturală”. Filosoful român socotea astfel criza ca fiind structurală dezvoltării culturii, evoluția ei fiind „o luptă permanentă între valorile existente, un conflict neîncetat”, ca și istoria societății de altfel. Ele își au originea în însăși natura omului, care nu poate cuceri dintr-odată valorile spirituale, ci încetul cu încetul, printr-un zbcium niciodată potolit.

Bagdasar opune astfel pesimismului fatalist al lui Spengler, un optimism realist, care ține seama de dificultățile și contradicțiile progresului cultural. El credea că „o puternică

voință de cultură stăpânește generațiile actuale”, care va birui, fără nici o îndoială, criza culturii europene. Considerațiile sale asupra crizei culturii sunt foarte actuale și astăzi, problema ca atare neputând fi ocolită nici în prezent din partea filosofiei și a științelor sociale în genere. Abordarea problematicii crizei culturii și în predarea acestor discipline la studenții îi va feri pe aceștia de iluziile unei viziuni idealizante, de viitoare dezamăgiri. Eliberarea de reduționismele ideologice anterioare, de care Nicolae Bagdasar s-a ferit, atrăgându-și consecințe nedrepte, deschide calea unei abordări fără prejudecăți partizane a crizelor lumii în care trăim, inclusiv ale culturii și civilizației contemporane.

Oră de curs la Universitatea „Spiru Haret”.

REVISTA

OPINIA
naționalăTiparul executat de
DRAGO PRINT GRUP
Tipografia F.E.D.TEHNOREDACTARE COMPUTERIZATĂ:
Mariana IONIȚĂ

REDAȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: București, Palatul Sporturilor și Culturii, Parcul Tineretului, Sector 4. Telefon: 330.68.45

Costul unui abonament trimestrial este de 3600 lei. Plata abonamentelor se face prin mandat postal sau dispoziție de plată pe adresa: Fundația „România de Măine”, Palatul Sporturilor și Culturii, Parcul Tineretului, Sectorul 4, București, Cont 451.00.972 - B.C.R. - S.M.B. Abonamente se pot face și prin oficiile poștale din întreaga țară.

Revista „OPINIA NAȚIONALĂ” se află înscrisă în Catalogul de presă „RODIPET” la poziția 2111.

Cititorii din străinătate se pot abona prin „RODIPET” S.A. - P.O. BOX 33-57, Fax 0040-1-3129432 sau 3129433, telex 11995 - Piața Presei Libere nr. 1, Sect.1, București - România.